

ATSAKAS Į NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUS: SITUACIJOS LIETUVOJE APŽVALGA

2017

Apie Žmogaus teisių stebėjimo institutą

Žmogaus teisių stebėjimo institutas yra nevyriausybinė, pelno nesiekianti viešosios advokacijos organizacija. Nuo įsikūrimo 2003 m. siekiame, kad nacionaliniai teisės aktai ir jų taikymo praktika atitiktų tarptautinius žmogaus teisių įsipareigojimus, o suteiktos teisės būtų realiai įgyvendintinos.

ŽTSI teisininkų ir politikos mokslų ekspertų komanda atlieka tyrimus, teikia pasiūlymus teisės aktams ir programiniams dokumentams, rengia ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, imasi bylų strateginiais žmogaus teisių klausimais priešais Lietuvos ir tarptautinius teismus, teikia ekspertines konsultacijas ir teises paslaugas, vykdo projektus nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, organizuoja konvencinius ir nuotolinius mokymus teisėsaugos pareigūnams ir kitiems specialistams.

Pagrindinės ŽTSI veiklos sritys: įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės, nusikaltimo aukų teisės, diskriminacijos draudimas, privatumo apsauga ir skaitmeninės teisės, saviraiškos laisvė.

www.hrmi.lt

Tyrimą parengė:

Kristina Normantaitė

Tyrimą redagavo:

Natalija Bitiukova

© Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2017

Šio leidinio parengimą finansiškai parėmė Europos Sąjungos Teisingumo programa. Visa atsakomybė už leidinio turinį tenka Žmogaus teisių stebėjimo institutui. Leidinio turinys negali būti vertinamas kaip atspindintis Europos Komisijos nuomonę.

TURINYS

1 SKYRIUS: NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE	4
1.1. Neapykantos nusikaltimų samprata	4
1.2. Neapykantos nusikaltimų samprata Lietuvoje	5
1.3. Teisinis neapykantos nusikaltimų reguliavimas Lietuvoje	6
1.4. Pažeidžiamos grupės.....	7
1.5. Neapykantos nusikaltimų užkardymo strategijos Lietuvoje	8
2 SKYRIUS: STATISTINIAI DUOMENYS	12
2.1. Oficiali neapykantos nusikaltimų statistika	12
2.1.1 Neapykantos kurstymo veikų statistika pagal BK 170 str.	12
2.2. NVO duomenys apie neapykantos nusikaltimus Lietuvoje.....	14
2.3. Statistika, neatitinkanti realybės?	15
3 SKYRIUS: KLIŪTYS EFEKTYVIAI BAUDŽIAMAJAM PERSEKIOJIMUI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ BYLOSE	16
3.1. Ikiteisminis etapas: tyrimų dėl neapykantos kurstymo atvejų nutraukimas	16
3.2. Teismo nagrinėjimo etapas: teismų praktikos vystymasis	18
3.3. Nukentėjusiųjų nuo neapykantos nusikaltimų apsaugos problemos	21
4 SKYRIUS: NEAPYKANTOS KALBA: ATSAKOMYBĖ IR PREVENCIJA	22
4.1. Neapykantos kurstymo dekriminalizavimo tendencijos ir probleminiai aspektai.....	22
4.2. Neapykantos kurstymas elektroninėje erdvėje	23
4.2.1. Neapykantos kurstymo prevencija	24
4.2.2. Tarpininkų atsakomybė už neapykantos kurstymą	25
4.2.3. Neapykantą kurstančio turinio šalinimas ir priežiūros institucijų vaidmuo.....	26
5 SKYRIUS: TEISINĖ PAGALBA IR PRANEŠIMO ĮRANKIAI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ AUKOMS	27
5.1. Teisinė pagalba	27
5.2. Galimybė gauti teisinę pagalbą kreipiantis į NVO.....	28
5.3. Kodėl aukos nepraneša apie neapykantos nusikaltimus?	28
5.4. Pranešimo apie neapykantos nusikaltimus įrankiai.....	30
6 SKYRIUS: IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	31
6.1. Tyrimo išvados	31
6.2. Rekomendacijos.....	32

1 SKYRIUS: NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE

1.1. Neapykantos nusikaltimų samprata

Neapykantos nusikaltimų terminas Lietuvoje yra vartojamas siekiant apibūdinti nusikalstamas veikas, kurių motyvas yra neapykanta asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Todėl beveik kiekviena nusikalstama veika prieš asmenį, visuomenę ar nuosavybę gali būti neapykantos nusikaltimu, jei ji motyvuota prietarais ar išankstinėmis neigiamomis nuostatomis apie minėtas asmenų grupes ar joms priklausančius asmenis.¹

Neapykanta motyvuoti nusikaltimai retai būna nukreipti į konkretų individą kaip tokį. Įprastai jie siunčia aiškia neigiamą žinutę žmonių grupėms, kurioms nukentėjusieji realiai ar tariamai priklauso (pavyzdžiui, LGBT* bendruomenei ar mažumos religinėms bendruomenėms), jog šios grupės visuomenėje yra nepageidaujamos. Neapykantos motyvą turinčiais nusikaltimais taikomasi į tuos aukų tapatybės bruožus, kurių nukentėjusieji dažniausiai negali kontroliuoti ar pakeisti, tokius kaip rasė, seksualinė orientacija, negalia. Būtent dėl to šio pobūdžio nusikaltimai sukelia nukentėjusiesiems didelį nerimą, baimę ir psichologinę žalą. Pavyzdžiui, neapykantos kurstytojai „skleidžia žmogaus orumą itin žeminančią žinią, t. y. kad auka – tai ne žmogus ir ne asmenybė, turinti savo gebėjimus ir patirtį, o beveidis, viena savybe apibūdinamos grupės narys“.² Nemaža dalis nukentėjusių nuo neapykanta motyvuotų nusikalstamų veikų smurtą ir priekabiavimą gali suprasti kaip išpuolį prieš jų tapatybės šerdį (taip nebūtinai jaučiasi kitų nusikaltimų aukos).³ Be to, neapykantos nusikaltimai daro žalą ne tik pavieniams asmenims, bet ir visuomenei plačiąja prasme: skatina nesantaiką, trukdo darniai jos raidai.

Naujausioje Europos Žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) praktikoje pabrėžiama, jog neapykantos nusikaltimams svarbi ne tik nukentėjusiųjų tapatybė, bet, veikiau, nusikaltėlių neapykantos prigimtis⁴, taigi nuo neapykantos nusikaltimų gali nukentėti ir tie asmenys, kurie patys nepriklauso konkrečiai socialinei grupei, bet kaltininko yra susiejami su šia grupe – priskiriami jai pagal asociaciją. Pavyzdžiui, jeigu vienas iš partnerių priklauso tautinei ar religinei mažumai, šiai bendruomenei pagal asociaciją priskiriamas ir kitas partneris. Priskyrimą pagal asociaciją gali lemti ir nukentėjusiojo draugystės ar kiti artimi ryšiai, priklausymas tam tikroms organizacijoms.⁵

¹ Išsamiau apie neapykantos nusikaltimus žr.: Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų, patvirtintos Generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr.12.14-40,

<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>

² ES pagrindinių teisių agentūra, „Hate crime in the European Union“, 2012 m., <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/hate-crime-european-union>

³ Michalás Bilewicz ir kt., „Pagalba nukentėjusiesiems nuo homofobinių, bifobinių ir transfobinių neapykantos nusikaltimų. Praktinis vadovas“, Nacionalinė LGBT* asmenų teisių gynimo asociacija LGL, 2016 m., 20 p. <http://hatenomore.net/publ/05-National-toolkit-It-ok.pdf>

⁴ EŽTT 2017 m. kovo 28 d. sprendimas byloje *Škorjanec prieš Kroatiją*, pareiškimo Nr. 25536/14, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172327>

⁵ Saïla Ouald Chaib, „Škorjanec v Croatia: victims of racist hate-crime “by association” protected by ECHR“, 2017 m., <https://strasbourgobservers.com/2017/06/13/skorjanec-v-croatia-victims-of-racist-hate-crime-by-association-protected-by-echr/>

1.2. Neapykantos nusikaltimų samprata Lietuvoje

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina pamatines žmogaus teises, tarp kurių – teisę reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją⁶, tačiau Konstitucijoje taip pat pažymima, jog šios teisės yra nesuderinamos su nusikalstamais veiksmais – tautinės, religinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu.⁷ Kadangi neapykantos kurstymas kėsina į pagrindines teisinės valstybės vertybes – žmonių lygiateisiškumą ir sąžinės laisvę, su neapykantos kurstymu susijusių veikų draudžiamumas Lietuvoje tiesiogiai kyla iš pagrindinio šalies įstatymo – Konstitucijos, baudžiamojo įstatymo bei prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų, kurių Lietuvai yra privalu laikytis.

2009 metais išleistose Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros „Metodinėse rekomendacijose dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų⁸“ (toliau – metodinės rekomendacijos) yra nurodyta:

*visos nusikalstamos veikos, padarytos prieš asmenis, visuomenę, turtinę nuosavybę, jeigu jos motyvuotos teisės pažeidėjo išankstinių, prietarais ar stereotipais grįstų neigiamų nuostatų dėl tam tikro individo ar žmonių grupės rasinės, etninės, tautinės kilmės, religijos, lyties seksualinės orientacijos, amžiaus, socialinės padėties, neįgalumo, įsitikinimų ar pažiūrų, bendrąja prasme priskiriamos specifinei nusikalstamų veikų kategorijai – **neapykantos nusikaltimams***

Minėtose metodinėse rekomendacijose taip pat pažymima, jog „neapykantos nusikaltimai – tai ne vien kurstymas prieš tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais grupinės priklausomybės požymius atitinkančius ar jiems pagrįstai ar nepagrįstai priskiriamus individus ar tokias žmonių grupes.“⁹ Neapykanta motyvuoto nusikaltimo objektu gali būti ir fiziniai objektai. Pavyzdžiui, neretai neapykantos objektu tampa fizinė asmenų ar bendruomenių nuosavybė – bendruomenių centrai, maldos namai, kapavietės ar pan.

Neapykantos nusikaltimai dažniausiai yra skirstomi į dvi kategorijas:

- neapykantos kalbą (**neapykantos kurstymą**) – šioms veikoms yra būdinga tai, kad jos dažniausiai padaromos naudojant kalbines priemones, t. y., raštu ar žodžiu išreiškiant tam tikrus teiginius, žodžius, panaudojant įvairius kurstomojo, diskriminacinio pobūdžio prasmę turinčius simbolius (ženklus ir kitus objektus)¹⁰;
- **kitus neapykantos nusikaltimus**, kurių sudėtį sudaro ne žodiniai, bet su fiziniais išpuoliais susiję incidentai, pavyzdžiui, psichinis ar fizinis smurtas, arba nusikaltimai tokių žmonių grupių ar jų narių nuosavybei, pasireiškiantys vandalizmu, įvairiais išpuoliais.¹¹

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 25 straipsnio 4 dalis, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

⁷ *Ibid.*

⁸ Metodinės rekomendacijos, <http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>

⁹ *Ibid.*, 4 p.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, 4 p.

1.3. Teisinis neapykantos nusikaltimų reguliavimas Lietuvoje

Lietuvoje atsakomybė už neapykantos nusikaltimus yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau – BK).¹² Teisinis reguliavimas, susijęs su neapykantos kurstymu ir nusikaltimais, Lietuvoje buvo keistas keletą kartų, daugiausiai pakeitimų priimant 2009 m.

2008 metais Europos Sąjungos Tarybai priėmus Pamatinį sprendimą dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis¹³ (toliau – Pamatinis sprendimas), Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybės narės įsipareigojo imtis priemonių, užtikrinant baudžiamumą už su rasizmu ir ksenofobija susijusias nusikalstamas veikas¹⁴, tarp kurių „viešą smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš tam tikrą asmenų grupę, kurstymą.“ Siekiant įgyvendinti šio Pamatinio sprendimo nuostatas, 2009 m. Lietuvoje buvo pakeistos BK normos¹⁵, kriminalizavusios neapykantos kurstymą bei įtvirtinusios neapykantos motyvą kaip nusikalstamą veiką kvalifikuojantį požymį. Nepaisant to, jog Pamatinis sprendimas to nenumatė, Lietuvoje buvo pasirinkta kriminalizuoti platesnį veikų sąrašą, įtraukiant tokias veikas kaip neapykanta motyvuotas tyčiojimas ar niekinimas.

Su neapykantos kurstymu susijusios veikos yra reglamentuotos BK XXV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“. Dauguma ikiteisminių tyrimų dėl veikų nukreiptų prieš asmens lygiateisiškumą ir sąžinės laisvę pradedami ir atliekami pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnį – „dėl kurstymo prieš kitos tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę.“

Jeigu rasiniai, nacionaliniai, ksenofobiniai, homofobiniai, religiniai ir iki netolerancijos ar diskriminacinio pobūdžio motyvai nėra privalomi nusikalstamą veiką kvalifikuojantys požymiai¹⁶, BK numato, jog veika, įvykdyta siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jam priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, laikoma **sunkinančia aplinkybe**.¹⁷

¹² Atsakomybė už su neapykantos kurstymu susijusias veikas yra nustatyta BK XXV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ (169, 170 ir 1701 str.). Kalbant apie neapykanta motyvuotas nusikaltimus, aktualūs ir šie BK straipsniai: Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės – BK 169 straipsnis; Grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimas ir veikla – BK 1701 straipsnis; Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šurkštus menkinimas – BK 1702 straipsnis; Trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes – BK 171 straipsnis; Čia galima paminėti ir BK 312 str. 2 d., kuri numato atsakomybę už kapo ar kitos viešosios pagarbos vietų išniekinimą vandališkais veiksmais dėl rasinių, nacionalinių ar religinių motyvų.

¹³ Tarybos Pamatinis sprendimas Nr. 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008 m. lapkričio 28 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32008F0913>

¹⁴ Pagal šį Pamatinį sprendimą valstybės narės įsipareigojo savo nacionalinėse teisės sistemose įtvirtinti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas kaip: viešas smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančių asmenį, kurstymas, už tokio pats kurstymo sklaidą viešai platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą, o taip pat už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai (arba kai) veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar jai priklausančių asmenį.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 170¹ straipsniu įstatymas, 2009 m. liepos 9 d. Nr. XI-330, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.349515>; Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 60, 129, 135 ir 138 straipsnių papildymo įstatymas, 2009 m. birželio 16 d. Nr. XI-303, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DE961C8C6D7D>

¹⁶ Kaltininko siekis išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jam priklausančiam asmeniui dėl rasinių, nacionalistinių, ksenofobinių, homofobinių, religinių ar kitų netolerancijos, diskriminacinio pobūdžio motyvų yra nužudymą (129 str. 2 d. 13 p.), sunkų sveikatos sutrikdymą (135 str. 2 d. 13 p.), nesunkų sveikatos sutrikdymą (138 str. 2 d. 13 p.) kvalifikuojantis požymis.

¹⁷ Tai, kad veika padaryta siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, laikoma sunkinančia aplinkybe (BK 60 str. 1 d. 12 p.).

1.4. Pažeidžiamos grupės

BK numato uždara sąrašą asmenų ar asmenų grupių bruožų, kurie apibrėžtų pažeidžiamų neapykantos nusikaltimams grupių bruožų (pagrindų), sąrašą:

- Amžiaus,
- lyties,
- seksualinės orientacijos,
- neįgalumo,
- rasės,
- tautybės,
- kalbos,
- kilmės,
- socialinės padėties,
- tikėjimo, įsitikinimų ar,
- pažiūrų

Įgyvendindamos Pamatinio sprendimo nuostatas, ES valstybės narės privalėjo kriminalizuoti neapykantos kurstymą rasizmo ir ksenofobijos pagrindais (kurstymas prieš asmenį ar asmenų grupę dėl jų rasės, etninės kilmės, religijos ar tautybės). Nors pagrindų sąrašas Lietuvoje yra uždaras, tačiau 2016 metais buvo reikšmingai papildytos neapykantos kurstymo ir neapykantos nusikaltimo veikų sudėtys, jose, kaip atskirus ir savarankiškus diskriminavimo arba neapykantos kurstymo pagrindus, papildomai numatant neįgalumo ir amžiaus požymius.¹⁸

Nepaisant to, jog Lietuvoje asmens ar asmenų grupės charakteristikos, kurios apibrėžtų nusikaltimų aukas yra pakankamai išsamios, 2016 metų Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) ataskaitoje apie Lietuvą valdžios institucijoms buvo rekomenduota „įtraukti odos spalvą ir pilietybę bei lyties tapatybę į išvardintų pagrindų sąrašą 60, 169 ir 170 Baudžiamojo kodekso straipsniuose.“¹⁹ Lietuvos valdžios institucijos ECRI informavo manančios, jog pilietybę apima tautybės pagrindas²⁰; apie odos spalvą ar lyties tapatybę atskirai (viešai prieinamoje informacijoje) pasisakyta nebuvo ir teisės aktų pakeitimai, susiję su šiais pagrindais, iki šiol nebuvo inicijuoti. Europos Komisijos ataskaitoje dėl Pamatinio sprendimo įgyvendinimo valstybėse narėse taip pat buvo išskirta, jog Lietuva savo teisiniame reguliavime nenumato odos spalvos pagrindo.²¹

Vertinant lyties tapatybę kaip atskirtą pagrindą, reikšminga pastebėti, jog Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (toliau – Nusikaltimų aukų teisių direktyva) lyties sąvoka yra aiškinama plečiamai. Direktyvoje nurodoma, jog „smurtas, kuris nukreiptas į asmenį dėl to asmens lyties, lytinės tapatybės ar lytinės raiškos arba nuo kurio neproporcingai dideliu mastu kenčia tam tikros lyties asmenys, suprantamas kaip smurtas dėl lyties.“²² Šios direktyvos nuostatos 2015-2016 metais buvo perkeltos į Lietuvos teisinę sistemą. Tad, interpretuojant Lietuvos BK nuostatas kartu su Direktyvos nuostatomis, galima daryti išvadą, kad ir dabartinė BK redakcija kriminalizuoja neapykantos nusikaltimus lytinės tapatybės pagrindu. Vis dėlto, siekiant teisinio tikslumo ir vengiant galimo plečiamo baudžiamojo įstatymo aiškinimo, rekomenduotina įtraukti lyties tapatybę kaip atskirą pagrindą aukščiau minėtuose teisės aktuose.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 169, 170 ir 170¹ straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-4575(2), 2017 m. kovo 29 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/d7ee8c30147a11e7b6c9f69dc4ecf19f>

¹⁹ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>

²⁰ Tačiau nėra aišku, kokiais šaltiniais rėmėsi valstybės institucijos, darydamos tokią išvadą.

²¹ Europos Komisija, „Report from the Commission to the European Parliament and Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law“, 2014 m.

²² Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, 2012 m. spalio 25 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

Tas pats pasakytina ir apie odos spalvos pagrindą. Pagrindą „rasė“ būtų galima interpretuoti kaip apimantį ir odos spalvos pagrindą²³, tačiau dėl teisinio tikslumo ir siekiant įgyvendinti ECRI rekomendacijas, šį pagrindą reikėtų papildomai įtraukti į BK.

Kalbant apie pilietybės pagrindą, įdomu pastebėti, kad šių metų liepą Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – Seimas) priėmė Lygių galimybių įstatymo pataisas, kuriomis nutarta įtvirtinti draudimą diskriminuoti dėl pilietybės, nors diskriminacija tautybės pagrindu šiame teisės akte buvo draudžiama ir anksčiau.²⁴ Tokia įstatymo pataisa buvo inicijuota ne reaguojant į ECRI²⁵ ar vietos ekspertų²⁶ pateiktas rekomendacijas, bet įgyvendinant vieną iš ES direktyvų²⁷, kuria siekiama užtikrinti, kad ES piliečiai, besinaudojantys laisvo darbuotojų judėjimo teisėmis, ir jų šeimos nariai nebūtų diskriminuojami dėl pilietybės. Tai rodo, kad visgi šie pagrindai nėra įstatymo leidėjo pripažįstami kaip tapatūs ir dėl to būtų tikslinga atitinkamai papildyti BK įtvirtintų pagrindų sąrašą, įtraukiant ir pilietybės pagrindą.

1.5. Neapykantos nusikaltimų užkardymo strategijos Lietuvoje

Efektyvi kova su neapykantos nusikaltimais yra itin sudėtinga užduotis bet kuriai visuomenei. Siekiant atrasti tinkamus įrankius sėkmingam šių nusikaltimų užkardymui svarbu atsiminti, jog neapykanta motyvuotų nusikaltimų prevencija yra kompleksinė užduotis. Diskusijos apie neapykantos nusikaltimų mažinimą labai dažnai apsiriboja švietimo svarbos akcentavimu. Nepaisant to, jog edukacija ir tolerancijos skatinimas yra reikšmingos priemonės, verta nepamiršti, jog jos yra tik „vienos iš“, kitaip tariant – būtinos, tačiau nepakankamos kovojant su neapykantos sklaida. Sprendimai turi būti priimami atsižvelgiant tiek į individualius, tiek ir į institucinius veiksnius.

Lietuvoje šiuo metu nėra vieno konkretaus veiksmų plano, kuris būtų specifiskai skirtas kovai su neapykantos nusikaltimais. Už žmogaus teisių užtikrinimą atsakingos institucijos (LR Seimo kontrolieriai (neseniai tapę Nacionaline Žmogaus teisių institucija), Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba bei kitos institucijos) savo veiklos planuose numato tam tikras veiklas, susijusias su diskriminacijos mažinimu, neapykantos kalbos ir nusikaltimų prevencija. Nepaisant to, Lietuvoje trūksta aiškių neapykantos mažinimo, nediskriminavimo skatinimo ir lygių galimybių įtvirtinimo priemonių. Trūksta ir išsamių tyrimų (tiek kriminologinių, tiek sociologinių), kurie leistų įvertinti tikrąjį neapykantos nusikaltimų mastą Lietuvoje.

Pastaraisiais metais galima pastebėti tam tikrą suaktyvėjimą instituciniu lygmeniu kalbant apie neapykantos nusikaltimų padėtį Lietuvoje. Šis suaktyvėjimas yra artimai susijęs su Lietuvos atsiskaitymu tarptautinėms organizacijoms bei anksčiau gautų rekomendacijų įgyvendinimu. Reikšmingą įtaką padarė ir vietos nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO), aktyviai advokataujančios dėl didesnio valstybės institucijų indėlio, siekiant sumažinti neapykantos nusikaltimų reiškinį.

²³ Pavyzdžiui, byloje, kur čečėnų kilmės asmeniui buvo apribota judėjimo laisvė, EŽTT aiškino, jog „etniškumas ir rasė yra susijusios ir persidengiančios sąvokos (angl. *related and overlapping concepts*). EŽTT 2005 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje *Timishev prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 55762/00 ir 55974/00, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71627>

²⁴ Šiuo metu galiojančiame Lygių galimybių įstatyme diskriminacija įvardijama „tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu. Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas, 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1826, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/wsvpuegwSe>

²⁵ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>

²⁶ Birutė Sabatauskaitė, Gediminas Andriukaitis, „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba kaip nacionalinė lygybės institucija: teisinis reglamentavimas ir veikla“, 2017 m., http://lygybe.lt/data/public/uploads/2017/04/lygiu_galimybu_kontrolieriaus_tarnyba_kaip_nacionaline_lygybes_institucija_teisinis_reglamentavimas_ir_veikla.pdf

²⁷ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/54/ES dėl priemonių, kad darbuotojai galėtų lengviau naudotis laisvo darbuotojų judėjimo teisėmis, 2014 m. balandžio 16 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0054>

Galima išskirti du reikšmingus planus, atsiradusius 2017 metais, kuriuose numatytos konkrečios priemonės diskriminacijos bei neapykantos išraiškų mažinimui.

1. Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų planas

2017 gegužę Socialinės apsaugos ir darbo ministras patvirtino „Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų planą“²⁸, kurio paskirtis – ugdyti pagarbą žmogui, užtikrinti teisės aktų, nustatančių nediskriminavimo ir lygių galimybių principą, nuostatų įgyvendinimą, didinti visuomenės teisinį sąmoningumą, toleranciją. Nediskriminavimo veiksmų planas apima teisinės bazės tobulinimą, visuomenės informavimą ir švietimą, nediskriminavimo skatinimo tyrimus ir apžvalgas, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimą ir kitas veiklas.

Apie policijos pareigūnų kompetencijas gerinančių mokymų poreikį kalba tiek tarptautinė bendruomenė, tiek Lietuvos NVO, tačiau patvirtintame plane yra numatyta neproporcingai maža planuojamų apmokyti pareigūnų imtis: 2017 m. numatyta organizuoti dvejus mokymus policijos pareigūnams, iš kurių vieni yra specifiskai skirti aptarti neapykantos nusikaltimus LGBT* bendruomenės asmenims, kiti - neapykantos nusikaltimų tyrimo tema. Šiuose mokymuose bus apmokyta tik po 15 teisėsaugos pareigūnų. Vertinant bendrą policijos pareigūnų skaičių Lietuvoje – tokia mokymų imtis sudarys viso labo 0,3 % visų policijos pareigūnų.²⁹ Tuo tarpu 2018 ir 2019 m. mokymų nėra numatyta visai. Palyginimui, plane numatytas „mokytojų, patobulinusių savo kompetenciją tautinių mažumų ir migruojančių šeimų vaikų švietimo klausimais“ (2017-2019 metų laikotarpiu) skaičius siekia 3000 mokytojų.

Tam, kad pareigūnai geriau atpažintų neapykantą motyvuotus nusikaltimus ir tinkamai juos kvalifikuotų, specifinės žinios reikalingos skirtingų grandžių teisėsaugos atstovams. Negana to, žinių tobulinimas reikalingas ir pareigūnams iš skirtingų Lietuvos regionų. Pastebėtina, jog šiame plane nėra aiškaus mokymų paskirstymo pagal regionus, taip pat nenumatytas ir nuoseklus mokymų programos diegimas. Svarbu pažymėti ir tai, jog plane nėra nurodytos šių mokymų organizavimui numatytos lėšos, todėl galima kelti klausimą dėl tokio pobūdžio mokymų organizavimo efektyvumo.

2. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės peržiūros antrojo ciklo metu Lietuvos Respublikai pateiktų rekomendacijų, kurioms Lietuva pritarė, įgyvendinimo priemonių planas

2016 m. lapkričio mėnesį Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryboje buvo vertinama, kaip Lietuvoje užtikrinamos Jungtinių Tautų teisės aktuose garantuojamos žmogaus teisės ir įgyvendinamos visuotinės periodinės peržiūros pirmojo ciklo (2011 m.) metu gautos ir priimtos rekomendacijos. Šiam vertinimui Lietuva pateikė antrąjį pranešimą apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje 2012–2016 metais.³⁰ Šio peržiūros ciklo metu, tarybos valstybės narės ypatingai atkreipė Lietuvos dėmesį į neapykantos nusikaltimų situaciją Lietuvoje. Lietuvos Vyriausybei buvo pateiktos net 28 rekomendacijos, išimtinai susijusios su neapykantos nusikaltimų prevencija, tinkamu jų tyrimu.

Lietuvos institucijos, siekdamos įgyvendinti minėtas rekomendacijas, organizavo susitikimą su nevyriausybiniomis organizacijomis bei parengė ir paviešino „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės peržiūros antrojo ciklo metu Lietuvos Respublikai pateiktų rekomendacijų, kurioms Lietuva pritarė,

²⁸ Įsakymas dėl Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2017 m. gegužės 15 d. Nr. A1-250, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/fa5d2b103a3f11e7b66ae890e1368363>

²⁹ Lietuvos policijos duomenimis, 2016 m. žmogiškųjų policijos resursų skaičius siekė 10 651 policijos pareigūną. Lietuvos policija, „2016 m. policijos veiklos apžvalga“, 2017 m., www.policija.lt/get.php?f.28375

³⁰ Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija, „Antroji Lietuvos ataskaita Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos Visuotinės periodinės peržiūros mechanizmui“, lapkričio 3, 2016 m., <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/jt-zmogaus-teisiu-tarybos-vykdomos-visuotines-periodines-perziuros-metu-pristatyta-antroji-lietuvos-ataskaita>

įgyvendinimo priemonių planą“.³¹ Šis planas yra lengvai pasiekiamas Teisingumo ministerijos³² tinklalapyje visų suinteresuotų šalių peržiūrai.

Galima išskirti keletą pagrindinių plane numatytų priemonių, kuriomis bus siekiama sumažinti neapykantos nusikaltimų reiškinį Lietuvoje, efektyvinti tyrimus ir gerinti teisėsaugos kompetencijas šioje srityje.

Priemonė	Numatomas įgyvendinimo terminas	Institucija
<i>Pagerinti neapykantos nusikaltimų situacijos Lietuvos Respublikoje stebėseną</i>	2018 m.	Vidaus reikalų ministerija (VRM)
<i>Organizuoti kvalifikacijos tobulinimo kursus policijos pareigūnams tema „Pareigūnų veiksmai neapykantos atvejais“</i>	2017 m.	Policijos departamentas prie VRM
<i>Vykdyti internete viešai platinamos informacijos monitoringą (stebėseną), siekiant nustatyti neapykantos ir diskriminacinių nusikaltimų grėsmes, jų priežastis, sąlygas ir laiku bei tinkamai pagal policijos kompetenciją reaguoti</i>	2017–2020 m.	Policijos departamentas prie VRM
<i>Sustiprinti policijos pajėgumus laiku užkardyti nusikalstamas veikas, kuriomis skatinama ar kurstoma neapykanta ar kurstoma diskriminuoti <...>; greitai ir kokybiškai atlikti ikiteisminius tyrimus</i>	2017–2020 m.	Policijos departamentas prie VRM
<i>Informuoti visuomenę apie pradėtus ikiteisminius tyrimus, atliekamus dėl neapykantos nusikaltimų bei nusikaltimų, daromų dėl rasinių, diskriminacija ar ksenofobija pagrįstų motyvų, šios kategorijos baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme rezultatus.</i>	Nuolat	Generalinė prokuratūra
<i>Parengti aiškinamąjį raštą dėl pranešimų apie galimai padarytus nusikaltimus rasiniais, diskriminaciniais ar ksenofobiniais motyvais, taip pat neapykantos nusikaltimus nagrinėjimo, šios kategorijos ikiteisminių tyrimų atlikimo.</i>	2020 m.	
<i>Parengti prokurorų veiklos organizuojant šios kategorijos ikiteisminius tyrimus bei palaikant valstybinį kaltinimą šios kategorijos baudžiamosiose bylose apibendrinimą, atsižvelgiant į nustatytas problemas, ieškoti jų sprendimo būdų.</i>	2020 m.	
<i>Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnybos tinklalapyje sudaryti galimybę pranešti apie neapykantos kalbą viešoje erdvėje (įdiegti atskirą skiltį), ypač socialiniuose tinkluose, atsižvelgiant į ŽEIT, kaip kontaktinio asmens su IT bendrovėmis Google, Facebook, Twitter, Microsoft, funkcijas.</i>	2017-2020 m.	Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnyba (ŽEIT)
<i>Bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis ir</i>		

³¹ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės peržiūros antrojo ciklo metu Lietuvos Respublikai pateiktų rekomendacijų, kurioms Lietuva pritarė, įgyvendinimo priemonių planas“, https://docs.google.com/document/d/1y4bdVgPClyy0n6HyDf09yDbod17iaudNzGzY2L_85M8/edit

³² Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija nuo 2011-ųjų metų organizuoja pranešimų, ataskaitų ir informacijos Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos vykdomai visuotinei periodinei peržiūrai rengimą, taip pat įgyvendina jos kompetencijos sričiai priskirtas rekomendacijas. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos vykdoma visuotinė periodinė peržiūra“, http://www.tm.lt/tm/jungt_tautu_zmogaus_teisiu/

<p><i>nevyriausybinėmis organizacijomis atskiroms tikslinėms grupėms <...> rengti mokymus apie nesantaikos (neapykantos) kalbos elementus, aiškinant atsakomybės ribas už viešai skleidžiamą informaciją, ugdyti visuomenės narių netoleranciją neapykantos kalbai.</i></p> <p><i>Įvertinti esamą teisinį reglamentavimą dėl atsakomybės taikymo už neapykantos kurstančios kalbos skleidimą efektyvumą, t. y. išanalizuoti, ar šiuo metu taikomomis teisinėmis priemonėmis gali būti pasiekiamas atsakomybės neišvengiamumo principas už neapykantos kalbos skleidimą.</i></p> <p><i>Tarpinstituciniai pasitarimai siekiant apsvarstyti poreikį ir galimybes rengti kompleksines priemones, skirtas kovoti su neapykantą kurstančiais pasisakymais.</i></p>	2021 m.	Generalinė prokuratūra
--	---------	------------------------

Teigiamai vertintinas institucijų siekis gerinti neapykantos nusikaltimų fiksavimą ir statistikos prieinamumą, organizuoti skirtingų grandžių teisėsaugos pareigūnų mokymus bei konsultavimosi su nevyriausybinio sektoriaus atstovais iniciatyvas. Visgi, galima įžvelgti keletą esminių su šio plano įgyvendinimu susijusių trūkumų:

1. Šiuo metu planas nėra patvirtintas Vyriausybės lygmeniu, tad klausimą kelia jo pobūdis (privalomas ar rekomendacinis) bei teisinė galia.
2. Abejonių kelia plane numatytos priemonės. Kai kurių priemonių įvardinimas yra labai abstraktus, apsiribojant lakoniškais priemonių pavadinimais, tokiais kaip „neapykantos nusikaltimų situacijos Lietuvos Respublikoje stebėsenos pagerinimas“. Galima kvestionuoti ir kai kurių plane numatytų priemonių įgyvendinimo efektyvumą. Pavyzdžiui, aiškinamojo rašto „dėl pranešimų apie galimai padarytus nusikaltimus rasiniais, diskriminaciniais ar ksenofobiniais motyvais, taip pat neapykantos nusikaltimus nagrinėjimo, šios kategorijos ikiteisminių tyrimų atlikimo“ parengimui yra numatytas neproporcingai ilgas laikotarpis - net treji metai (numatomas terminas – 2020 m.), nors šis darbas turėtų būti prioritetas.
3. Plane nėra numatyta, kokio konkretaus rezultato šiomis priemonėmis yra siekiama, taip pat nėra nurodyti ir konkretūs duomenys, pavyzdžiui, kiek pareigūnų planuojama apmokyti bei kokiais indikatoriais remiantis bus vertinamas veiklomis pasiektų rezultatų veiksmingumas.
4. Nėra numatyta šio plano priemonių įgyvendinimo stebėsenos ir vertinimo mechanizmas.

Nepaisant to, jog Teisingumo ministerijos vaidmuo šiuo atveju yra koordinacinis, yra būtina priemonės rekomendacijų įgyvendinimui formuluoti konkrečiau. Tokiu būdu atsakingos institucijos aiškiau suprastų savo įsipareigojimų apimtį, o koordinuojanti institucija turėtų realią galimybę įvertinti šių įsipareigojimų įgyvendinimą.

2 SKYRIUS: STATISTINIAI DUOMENYS

2.1. Oficiali neapykantos nusikaltimų statistika

ES Pagrindinių teisių agentūra (FRA) nurodo, kad siekiant kovoti su neapykantos nusikaltimais ir spręsti pagrindinių teisių pažeidimų klausimus, ES ir jos valstybės narės privalo skirti daugiau dėmesio šios kategorijos nusikaltimams, o kaltininkus priversti už juos atsakyti.³³ Neapykantos nusikaltimų statistika yra svarbus įrankis norint įvertinti šios grupės nusikaltimų paplitimą valstybėje bei siekiant rasti tinkamas priemones jų prevencijai.

Tarp nevyriausybinių sektoriaus bei valstybės institucijų Lietuvoje egzistuoja aiškūs požiūrio skirtumai į neapykantos nusikaltimų mastą valstybėje. 2016 gruodį vykęs darbo grupės³⁴, kuriai pavesta nagrinėti neapykantos nusikaltimų situacijos Lietuvoje stebėsenos, analizės ir vertinimo tobulinimo klausimus, posėdis leido šiuos požiūrio skirtumus aiškiai identifikuoti. Nevyriausybinių sektorių atstovavusios organizacijos pabrėžė neapykantos nusikaltimų latentiškumą bei itin nepalankią nusikaltimų aukų padėtį Lietuvoje. Tuo tarpu Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos bei LR Generalinės prokuratūros atstovai atvirai kvestionavo neapykantos nusikaltimų paplitimą ir bendrą problemos egzistavimą valstybėje. Nepaisant to, darbo grupės posėdyje buvo vieningai sutarta, jog šiuo metu egzistuojančios neapykantos nusikaltimų fiksavimo ir statistikos priemonės nėra pakankamai efektyvios.

Vertinant oficialius duomenis, verta pastebėti, jog šiuo metu išsamesnė statistika apie neapykanta motyvuotas nusikalstamas veikas galima tik pagal BK 170 straipsnį „Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę“. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas turint neapykantos motyvą, tačiau pripažįstamas kaltininko baudžiamąją atsakomybę sunkinančia aplinkybe, šiuo metu oficialioje statistikoje neatsispindi.

2.1.1 Neapykantos kurstymo veikų statistika pagal BK 170 str.

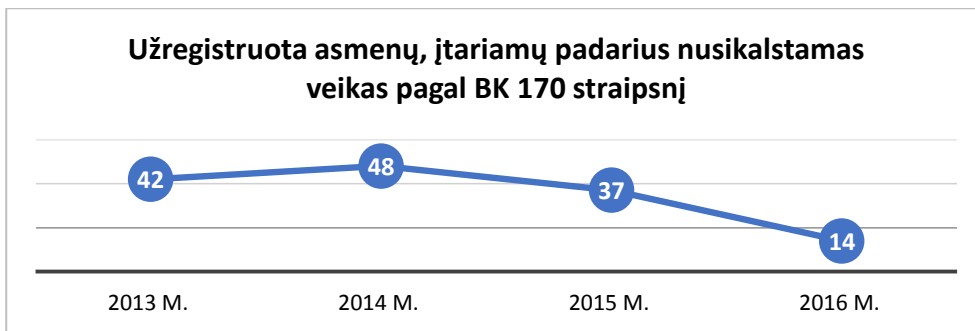
Remiantis Informatikos ir ryšių departamento duomenimis, pastaruosius ketverius metus užregistruojamų neapykantos kurstymo nusikalstamų veikų pagal BK 170 str. skaičius svyruoja. 2016 metai ženkliai išsiskiria iš pastarųjų kelerių metų, kadangi 2016 metais užregistruota tik 47 neapykantos kurstymo nusikalstamų veikų atvejai ir šis skaičius yra daugiau nei perpus mažesnis lyginant su kelerių pastarųjų metų statistika.

Lentelė 2. Užregistruotų neapykantos kurstymo veikų dinamika.³⁵

³³ ES pagrindinių teisių agentūra (FRA), „Hate crime in the European Union“, 2012 m., <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/hate-crime-european-union>

³⁴ 2016 m. lapkričio 21 d. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-813 dėl darbo grupės sudarymo

³⁵ Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?lang=lt&rt=1>

Visuotinės periodinės peržiūros proceso metu, Lietuvos Vyriausybė tokį neapykantos nusikaltimų (statistinį) sumažėjimą aiškino tuo, jog „greičiausiai pagerėjo teisėsaugos pareigūnų žinios, buvo imtasi prevencinių priemonių, pavyzdžiui, žiniasklaida ėmė skleisti informaciją apie neapykanta pagrįstų nusikaltimų tyrimą ir priimtus teismo sprendimus, o viešosios institucijos ir NVO surengė mokymus antidiskriminacijos tema.“³⁶ Vis dėlto galima kelti klausimą, ar toks sumažėjimas galėjo būti sąlygotas per vienerius metus pagerėjusių teisėsaugos pareigūnų žinių, ar 2016 metais neapykantos nusikaltimai buvo pasyviau fiksuoti ir tiriami, apie juos buvo rečiau pranešama atsakingoms institucijoms. Atitinkamai pagal sumažėjusį užregistruotų nusikalstamų veikų skaičių, 2016 metais sumažėjo ir užregistruotų asmenų, įtariamų padarius nusikalstamas veikas pagal BK 170 straipsnį, skaičius (2016 m. – 14, tuo tarpu 2015 m. – 37, 2014 m. – 48 asmenys).

Lentelė 3. Įtariamieji padarius veikas pagal BK 170 str.³⁷

Išskirstant užregistruotų neapykantos kurstymo atvejų motyvą galima pastebėti, jog pagal oficialią Lietuvos institucijų pateikiamą statistiką, dažniausiai neapykantos nusikaltimų aukomis tampa asmenys, prieš kuriuos kurstoma tautybės ir seksualinės orientacijos pagrindais (sudėjus trejų pastarųjų metų duomenis, „tautybė“ – 121 užregistruotas atvejis, „kita seksualinė orientacija“ – 97 atvejai).

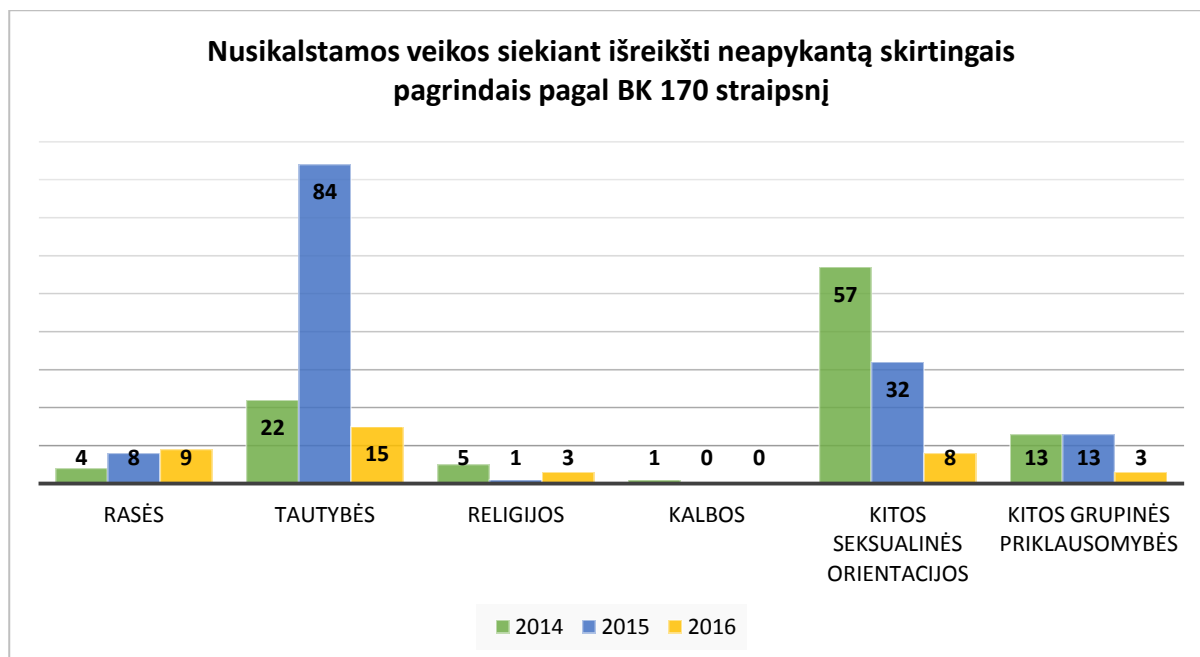
Lentelė 4. Nusikalstamos veikos siekiant išreikšti neapykantą skirtingais pagrindais.³⁸

³⁶ Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja, Žmogaus teisių taryba, „Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupės ataskaita. Lietuva“, 2016 m. gruodžio 27 d. [http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97l%20Lietuvos%20\(vertimas%20%C4%AF%20liet_%20k_.pdf](http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97l%20Lietuvos%20(vertimas%20%C4%AF%20liet_%20k_.pdf)

³⁷ Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?lang=lt&rt=1>

³⁸ *Ibid.*

Nusikalstamos veikos siekiant išreikšti neapykantą skirtingais pagrindais pagal BK 170 straipsnį

2.2. NVO duomenys apie neapykantos nusikaltimus Lietuvoje

Nei viena Lietuvoje veikianti NVO neužsiima išsamiu neapykantos nusikaltimų skaičiaus fiksavimu. Organizacijos periodiškai fiksuoja neapykantos incidentus, ypatingai akcentuodamos pavienius atvejus ar apklausdamos konkrečias pažeidžiamas grupes (pvz., LGBT* bendruomenę, tautines mažumas ir pan.), tačiau vertinant plačiąja prasme šis darbas nėra nuoseklus. Nepaisant to, NVO pateikiami duomenys suteikia itin reikšmingą kontekstą bendrai neapykantos nusikaltimų padėčiai Lietuvoje, kuri gerokai skiriasi nuo valstybės institucijų pateikiamos statistikos bei bendro situacijos įvertinimo.

Nacionalinė lesbiečių, gėjų, biseksualių ir transseksualių (LGBT*) asmenų teisių gynimo asociacija LGL (toliau – LGL) 2016 metais išplatino apklausą, kurioje dalyvavo 345 LGBT* asmenys iš visos Lietuvos. Apklausos rezultatai parodė³⁹, jog 54% respondentų teigė asmeniškai susidūrė su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kurstymu. Iš susidūrusiųjų tik 13% pranešė teisėsaugos institucijoms, o iš pranešusiųjų net 44% teigė, jog pranešti apie neapykantos incidentą jiems buvo labai sunku.

Lietuvos Žmogaus teisių centro (LŽTC) duomenimis, 2014 m. kovo – 2015 m. kovo mėnesiais Lietuvoje buvo užfiksuota bent 90 neapykanta motyvuotų incidentų, kurių didžioji dalis susijusi su nukentėjusio asmens etnine kilme ar rase.⁴⁰

Tuo tarpu Europos Žmogaus teisių fondo (EFHR) teisininkas pažymėjo, jog Lietuvoje nuo neapykantos kurstymo dažniausiai nukenčia tautinės ar etninės mažumos. Pasak jo, neapykantos kurstymo atvejai ypatingai suaktyvėja priklausomai nuo socialinės, geopolitinės padėties ar reikšmingų įvykių vietos bei tarptautiniu mastu.⁴¹

³⁹ Rezultatai pristatyti Vidaus reikalų ministerijos apskritojo stalo diskusijoje „Veiksmingas atsakas į neapykantos nusikaltimus“, 2017 m. birželio 15 d.

⁴⁰ Alternatyvi ataskaita Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetui (CERD), 2015, http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/LTU/INT_CERD_NGO_LTU_22231_E.pdf

⁴¹ Interviu su EFHR teisininku, 2017 m. birželio mėn.

2.3. Statistika, neatitinkanti realybės?

Kaip jau minėta, oficialūs duomenys apie neapykantos nusikaltimus Lietuvoje yra riboti.

Iš dalies, ribotą statistinių duomenų prieinamumą lemia paprasčiausios techninės duomenų rinkimo kliūtys. Vadovaujantis Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų tvarkymo taisyklių nuostatomis, nusikalstamos veikos padarymo neapykantos motyvais atveju pildant registro duomenų formą, joje pareigūnai turi nurodyti atitinkamas nusikalstamos veikos padarymo motyvą. Pasak Vidaus reikalų ministerijos, „[š]io registro duomenų analizė rodo, kad tokiu būdu registre sukaupti duomenys apie neapykantos nusikaltimus nėra tikslūs. Yra nemaža tikimybė, kad dalis nusikalstamų veikų, padarytų neapykantos motyvais, nepatenka į šių veikų apskaitą, pareigūnams duomenų formose nenurodžius atitinkamo nusikalstamos veikos padarymo motyvo (žmogiškasis faktorius).“⁴²

Patobulinti statistinių duomenų rinkimą Lietuvai ne kartą nurodė tarptautinės organizacijos. 2015 metais Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas Lietuvai rekomendavo „pagerinti sistemingą įtariamų neapykantos nusikaltimų, apie kuriuos pranešama policijai, registravimą ir apskaitą“.⁴³ ECRI pažymėjo, jog šiuo metu veikianči „duomenų rinkimo sistema turi trūkumų“, o neapykantos nusikaltimų, kurie nepatenka į BK 170 str. mastas „negali būti tiksliai apskaičiuotas iš esamos statistinės informacijos“.⁴⁴ Tuo tarpu Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras konstatavo, jog Lietuva paskutiniuosius keletą metų „nepaskelbė patikimų duomenų apie neapykantos nusikaltimus“.⁴⁵

Šiame kontekste pozityvius pokyčius žada Nacionalinės teismų administracija, kurios duomenimis⁴⁶ nuo 2017 metų paieškos sistemose bus galima matyti statistiką apie sunkinančias nusikaltimų aplinkybes pagal atskirus punktus, t. y., bus galima pažiūrėti, kiek nužudymų ar sveikatos sutrikdymo atvejų buvo padaryta neapykantos pagrindu.

Oficialią neapykantos nusikaltimų statistiką iškreipia ir netinkamas ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų nusikalstamų veikų kvalifikavimas. Kaip savo vertinimuose pažymi nevyriausybinių organizacijų, „dauguma užregistruotų nusikalstamų veikų yra priskiriamos neapykantos kurstymui, tokiu būdu sumažinant neapykantos nusikaltimų amplitudę iki vienos nusikaltimo rūšies“.⁴⁷ Kitais atvejais, neapykantos nusikaltimai kvalifikuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimai pagal BK 284 str., nepaisant to, jog turėjo aiškų neapykantos motyvą. Dalis ikiteisminių tyrimų dėl neapykantos nusikaltimų iš viso nėra pradedami ikiteisminio tyrimo institucijoms neįžvelgiant nusikalstamos veikos sudėties. Šiuo atveju būtų naudinga remtis gerąja užsienio šalių praktika. Pavyzdžiui, Šiaurės Airijoje teisėsaugos pareigūnai svarbiausiu faktoriumi vertinant rasistinio ir kitokio neapykantos pobūdžio nusikalstamą veiką kaip neapykantos nusikaltimą, laiko aukos ir/arba liudytojo pateikiamą veikos pobūdžio vertinimą.⁴⁸ T. y., jeigu nukentėjęs asmuo ar liudytojas praneša, jog įvykdytas

⁴² Raštas „Dėl darbo grupės, sudarytos vidaus reikalų ministro 2016 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. 1V-813, veiklos“.

⁴³ Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos šeštojo, septintojo ir aštuntojo periodinių pranešimų pagal Jungtinių Tautų tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo.

⁴⁴ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>

⁴⁵ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR), „Hate crime reporting“, Lithuania, <http://hatecrime.osce.org/lithuania>

⁴⁶ Vidaus reikalų ministerijos apskritojo stalo diskusija „Veiksmingas atsakas į neapykantos nusikaltimus“, 2017 m. birželio 15 d.

⁴⁷ Jungtinė ataskaita Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos vykdomai visuotinei periodinei peržiūrai, Lietuvos Žmogaus teisių centras, Lietuvos neįgalųjų forumas, Diversity Development Group, Lietuvos žydų (Litvakų) bendruomenė, lithuanian Jewish (Litvak) Community, Nacionalinė LGBT* teisių organizacija Lietuvos gėjų lyga (LGL), Romų visuomenės centras, 2016 m. kovo mėn. 19 d., 4 p.

⁴⁸ Public Prosecution Service for Northern Ireland, „Hate Crime Policy“, 2010 m., <http://www.ppsni.gov.uk/SiteDocuments/PPSNI%20HATE.pdf>

nusikaltimas, kuris buvo motyvuotas neapykanta, nukreipta į nukentėjusį asmenį, teisėsauga jį tokiu ir kvalifikuoja⁴⁹, tolimesnę aiškinimosi eigą paliekant tyrimui.

Galiausiai, tikrąjį neapykantos nusikaltimų mastą nuslepia ir šio pobūdžio nusikalstamų veikų latentškumas. Tai reiškia, jog tarp užfiksuotų ir statistikoje atsispindinčių bei nutylėtų neapykantos nusikaltimų atvejų egzistuoja tam tikra „pilkoji zona“. Todėl net ir tiksliai užfiksavus visus atvejus, apie kuriuos yra pranešama teisėsaugos institucijoms, dalis informacijos apie realiai įvykusius neapykantos incidentus oficialioje statistikoje neatsispindės.⁵⁰

3 SKYRIUS: KLIŪTYS EFEKTYVIAI BAUDŽIAMAJAM PERSEKIOJIMUI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ BYLOSE

Kaip minėta prieš tai, Lietuvoje neapykantos nusikaltimai yra kriminalizuoti – t. y., už juos numatyta baudžiamoji atsakomybė. Neapykantos nusikaltimų kriminalizavimas siunčia aiškią žinutę visuomenei, jog neapykanta motyvuotas elgesys nebus toleruojamas, o neapykanta motyvuotų incidentų atvejais – kaltininkai bus nubausti. Nepaisant egzistuojančio reglamentavimo (žr. skyrių „1.2. Neapykantos nusikaltimų reguliavimas Lietuvoje“), tarp įstatymo ir jo realaus taikymo Lietuvoje galima įžvelgti egzistuojant nemažai problemų – turimi teisiniai įrankiai nėra efektyviai pasitelkiami ir neapykantą kurstantys asmenys dažnai lieka tinkamai nenubausti pagal atitinkamus BK straipsnius.

3.1. Ikitėsininis etapas: tyrimų dėl neapykantos kurstymo atvejų nutraukimas

JT Visuotinės periodinės peržiūros antrojo ciklo metu valstybės atkreipė Lietuvos dėmesį į tinkamo ir efektyvaus neapykantos nusikaltimų ištyrimo poreikį:

- „Užtikrinti veiksmingą neapykantos ir smurto kurstymo ir skatinimo atvejų bei neapykantos nusikaltimų, kurie padaryti dėl seksualinės orientacijos ir (arba) lytinės tapatybės, tyrimą“ (Švedija);
- „Kruopščiai tirti galimai padarytus neapykantos nusikaltimus prieš LGBTI asmenis, romus ir pabėgėlius“ (Jungtinės Amerikos Valstijos).

Efektivaus neapykantos incidentų tyrimo svarbą taip pat akcentavo ir Kanada, Argentina bei Baltarusija.

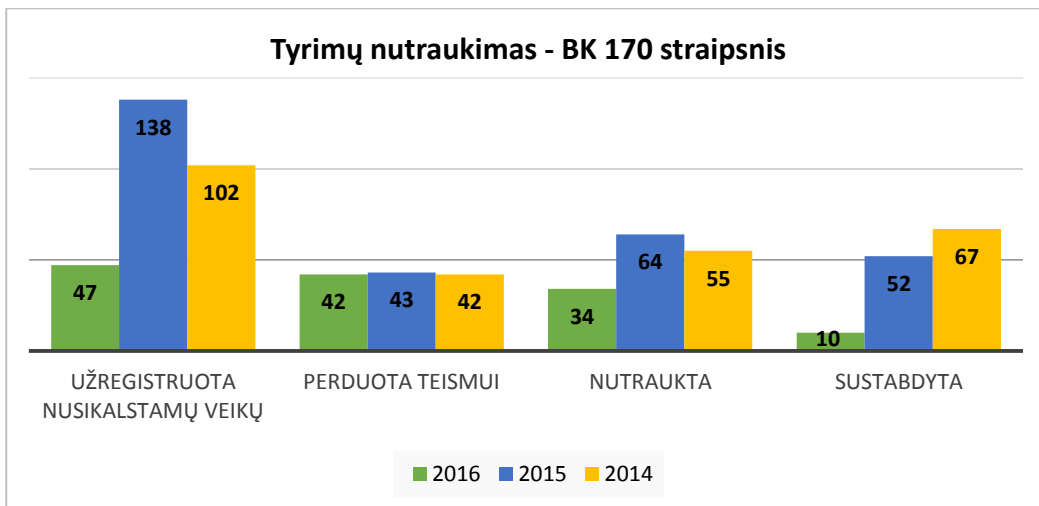
Lentelė 5. Tyrimų nutraukimas pagal BK 170 str.⁵¹

⁴⁹ Daugeliu atveju nukentėjusieji patys nėra pajėgūs tiksliai apibūdinti nusikalstamą veiką, įvardindami ją kaip neapykantos nusikaltimą, todėl labai svarbu, jog teisėsaugos pareigūnai atkreiptų dėmesį į tai, ar nukentėjęs asmuo nurodo *galimą* neapykantos motyvą. Pavyzdžiui, „buvau užpultas, kadangi esu homoseksualus / priklausau religinei bendruomenei“ ar pan.

Lietuvoje vienas iš nukentėjusiųjų rizikos antrinei viktimizacijai rodiklių, kuris vertinamas Nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymoje, yra „tautybės, pilietybės, priklausymo, religinei, etninei ar kt. grupei“ įtaka nusikalstamai veikai. Nors toks indikatorius formaliai ir neturi įtakos pareigūnų veikos kvalifikavimui, tačiau potencialiai jis galėtų būti tam tikru indikatoriumi kvalifikuojant nusikalstamą veiką. Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo, Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo 1 priedas, 2016 m. vasario 29 d. Nr. I-63, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>

⁵⁰ Priežastys, kodėl apie neapykantos nusikaltimus nėra pranešama, bus išsamiau aptartos tolimesniuose šio tyrimo skyriuose.

⁵¹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?lang=lt&rt=1>

Oficiali statistika nurodo, jog reikšminga tyrimų dėl neapykantos kurstymo atvejų dalis yra nutraukiama ar sustabdoma remiantis 3 ir 212 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) straipsniais, kurie numato aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas⁵² bei ikiteisminio tyrimo nutraukimo atvejus.⁵³ Tyrimai dažniausiai nutraukiami nenustačius, jog padaryta veika turi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, taip pat tyrimai sustabdomi nenustačius nusikalstamą veiką padariusio asmens.⁵⁴

Lietuvoje veikianti organizacija EFHR nurodo, jog dažniausiai pasikartojantys pareigūnų argumentai dėl tyrimų nepradėjimo yra šie:⁵⁵

- „Pareiškimo nagrinėjimo metu nebuvo gauta duomenų, kad būtų kryptingai tyčia siekiama kurstyti smurtą, nesantaiką prieš žmonių grupę“;
- „Asmens parašyto komentaro turinyje nėra raginimo tiesiogiai kurstyti kitus asmenis diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį, o reiškiami neigiama nuomonė, pasipiktinimas, kritiška, nekorektiška nuomonė“;
- *Ultima ratio* – „vien neetiškų komentatoriaus pasisakymų viešojoje erdvėje neužtenka baudžiamajai atsakomybei kilti“.

Tuo tarpu Policijos departamento atstovai nurodo, jog tyrimai dėl neapykantos kurstymo dažnai nepradedami tais atvejais, kai tyrėjai iš anksto numano, jog bylos baigtis „nebus sėkminga“. T. y., kai pareigūnai veikose nemato nusikalstamos veikos požymių ar pagal egzistuojančią teismų praktiką numato, jog asmenys nebus pripažinti kaltais teisme. Pasak Policijos departamento atstovų, tokių atvejų tyrimas yra laikomas „resursų švaistymu“.⁵⁶ Kadangi atsisakydami pradėti tyrimus dėl neapykantos kurstymo atvejų teisėsaugos pareigūnai remiasi teismų suformuota praktika, verta apžvelgti naujausias bylas, susijusias su neapykantos kurstymo atvejais.

⁵² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785, 3 straipsnis, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/eOTCCBWCJC>

⁵³ *Ibid*, 212 straipsnis.

⁵⁴ Tokie atvejai būdingi neapykantos kurstymo internete atvejams.

⁵⁵ EFHR aktyviai teikia skundus policijai ir prokuratūrai dėl neapykantos kurstymo atvejų (daugiausiai elektroninėje erdvėje). Viso EFHR veikloje yra 591 pareiškimas teisėsaugai dėl neapykantos kurstymo atvejų ir apie 50 laimėtų bylų. Per 2015-2017 metus ši organizacija pateikė apie 180 pareiškimų, iš kurių tyrimai buvo pradėti dėl mažiau nei pusės atvejų. Daugiau informacijos: <http://lt.efhr.eu/>

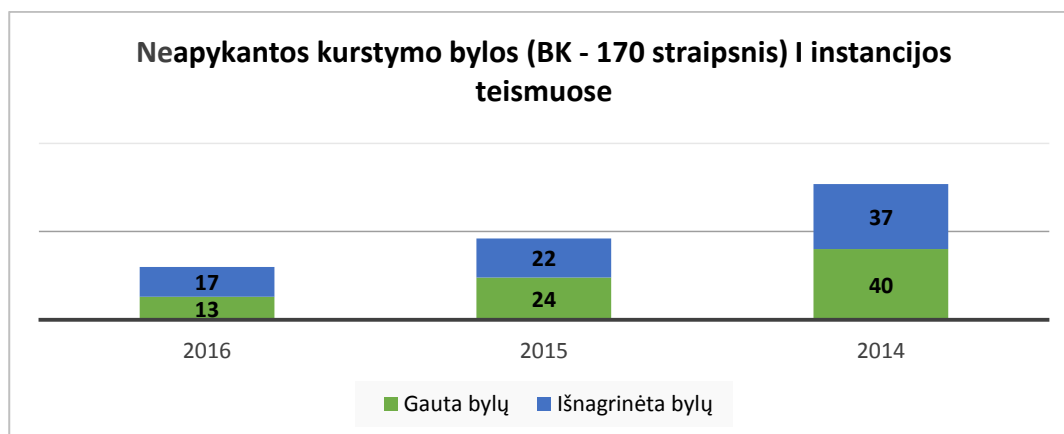
⁵⁶ Apskritojto stalo diskusija „Veiksmingas atsakas į neapykantos nusikaltimus“, 2017 m. birželio mėn. 15 d.

3.2. Teismo nagrinėjimo etapas: teismų praktikos vystymasis

Vertinant teismų praktiką reikšminga pastebėti, kad šiai trūksta nuoseklumo, o bylų, kuriose būtų nagrinėjami neapykantos kurstymo atvejai, yra sąlyginai nedaug. Reikšminga ir tai, jog iki šiol egzistavo mažai techninių galimybių identifikuoti tas bylas, kur neapykantos motyvas laikytas nusikalstamą veiką sunkinančia aplinkybe ir teismas, skirdamas bausmę pritaikė BK 60 straipsnio 1 d. 12 p.⁵⁷

Nepaisant to, 2014 – 2017 metais Lietuvos teismai išnagrinėjo keletą reikšmingų, ir tolimesnę neapykantos kurstymo atvejų nagrinėjimo praktiką formuojančių, bylų.

Lentelė 6. Neapykantos kurstymo bylos I-osios instancijos teismuose.⁵⁸

Analizuojant naujausią teisminę praktiką galima identifikuoti tam tikrų kriterijų visumą, į kuriuos nacionaliniai teismai atsižvelgia kvalifikuodami veiką kaip neapykantos nusikaltimą ar kurstymą bei sprenddami dėl baudžiamosios atsakomybės kaip *ultima ratio* taikymo. Tokie kriterijai kaip (i) kontekstas, (ii) kurstymo realumas, (iii) specialisto išvada, dažniausiai yra tie, į kuriuos teismai atsižvelgia, bei kurie neapykantos kurstymo bylose kelia tam tikrų problemų. Kadangi teisminė praktika šios kategorijos bylose tik formuojasi, pastebėtina, jog šiems kriterijams kartais yra suteikiamas skirtingas svoris, pasitaiko atvejų, kai teismas jų apskritai neįvertina, arba įvertina priešingai anksčiau išplėtotai praktikai.⁵⁹

Sprenddamas, ar tam tikras išsireiškimas peržengė saviraiškos laisvės ribas, į kontekstą dėmesį atkreipia ir Europos žmogaus teisių teismas, tad tai yra neabejotinai vienas iš teismo analizei svarbių kriterijų. EŽTT pažymi, jog sprendimą dėl saviraiškos laisvės ribojimo būtinumo, paprastai lemia įvairių veiksnių sąveika, o ne izoliuotai vertinamas vienas iš jų. Taigi Konvencijos 10 straipsnio⁶⁰ reikalavimų vertinimas aptariamose kategorijos bylose yra labai susijęs su konkrečios bylos kontekstu.⁶¹ Tuo tarpu naujausioje Lietuvos teismų praktikoje, konteksto kriterijus yra vertinamas nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, išteisindamas kaltinamąjį asmenį, kuris kurstė neapykantą komentarais prieš LGBT bendruomenę naujienų portale⁶², LAT pasisakė, kad „bendras socialinis kontekstas ir konkretus byloje svarstomo komentaro kontekstas nėra toks įtemptas, kad

⁵⁷ Raštas „Dėl darbo grupės, sudarytos vidaus reikalų ministro 2016 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. 1V-813, veiklos“.

⁵⁸ Nacionalinė teismų administracija, <http://www.teismai.lt/en/courts/statistics/654>

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016

⁶⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 10 straipsnis „Saviraiškos laisvė“, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf

⁶¹ Europos Žmogaus teisių teismo 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje Perinçek v. Switzerland, pareiškimo Nr. 27510/08, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-158235>

⁶² Komentarai internetiniame portale po straipsniu apie LGBT bendruomenę „Duot į kailį tokie įdraskytaiškiniams“.

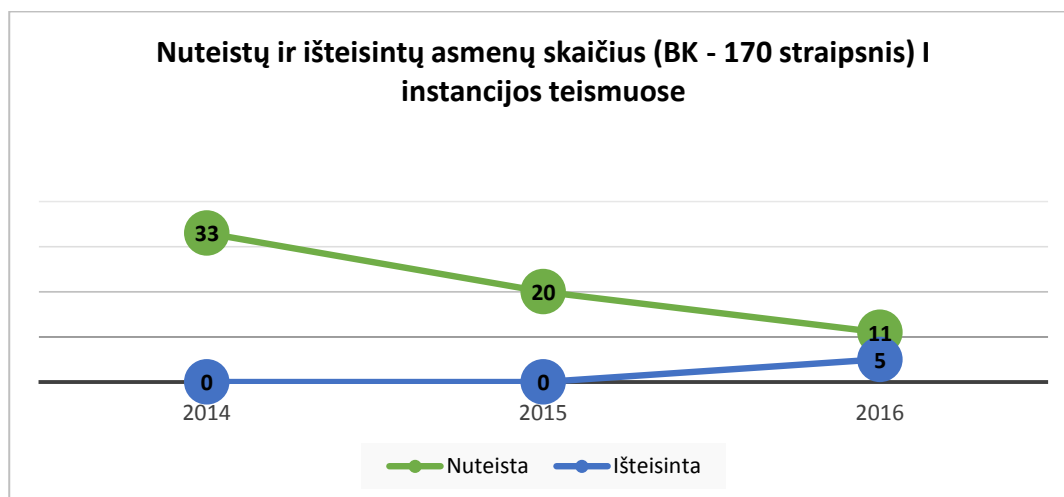
savaime pateisintų griežtesnius su juo susijusio saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimus ir baudžiamosios atsakomybės kaip ultima ratio taikymą“.⁶³

Siekiant tinkamai pritaikyti konteksto kriterijų, svarbu remtis objektyviais faktais apie visuomenėje susiklosčiusius socialinius santykius, kurie yra reikšmingi konkrečiai bylai. Vertinant aukščiau paminėtą komentarą paminėtina, kad visuomenės nuomonės apklausos nurodo akivaizdžią distanciją tarp visuomenės „daugumos“ ir LGBT* bendruomenės.⁶⁴ Tuo tarpu LGBT* bendruomenę atstovaujančios organizacijos fiksuoja didelį j šios bendruomenės atstovus nukreiptų patyčių ir neapykantos kalbos mastą.⁶⁵ Tokiu atveju teismo vertinimas, kad socialinis kontekstas nėra įtemptas, nėra visiškai tikslus.

Tuo tarpu nagrinėdamas bylą, susijusią neapykantos kurstymu dėl tautybės internete, teismas nurodė, jog „būtina įvertinti ne tik tai, kokie konkretūs žodžiai buvo pavartoti, bet ir situaciją, kuriai esant tai buvo padaryta, aplinką, kurioje tam tikri žodžiai buvo išreikšti, santykiai tarp pasakytų žodžių ir adresato ir pan.“⁶⁶, taigi šiuo atveju konteksto kriterijui buvo suteiktas reikšmingesnis svoris.

Pastebėtina, kad kontekstas nėra nuosekliai vertinamas didžiojoje dalyje neapykantos kurstymo bylų, kai kuriuose teismų sprendimuose šis kriterijus apskritai neminimas.⁶⁷

Lentelė 7. Nuteistų ir išteisintų asmenų skaičius pirmos instancijos teismuose.⁶⁸

Bylose taip pat pastebimas reikalavimas, jog asmenys būtų realiai sukurstyti ar palenkiami atlikti nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, minėtoje LAT byloje teismas įvertino, jog *tokiu pasisakymu*⁶⁹ V. G. *negalėjo sukelti realią grėsmę aptariamo baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, t. y. pažeisti homoseksualių žmonių grupės lygiateisiškumą, jos, kaip bendruomenės, orumą (ta apimtimi, kuria orumas ginamas pagal BK 170 straipsnį. Taip pat šis prieštaraujantis moralei pareiškimas negalėjo realiai sukurstyti portalo skaitytojų smurtauti prieš*

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016.

⁶⁴ Etninių tyrimų institutas, „Visuomenės nuostatų tyrimas“, 2015 m., p. 2, 4, <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-2015.pdf>

⁶⁵ Izabelė Švaraitė, „Kiek Lietuvoje iš tiesų įvykdoma neapykantos nusikaltimų?“, 2017 m. sausio 13 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/kiek-lietuvoje-tiesu-ivykdoma-neapykantos-nusikaltimu/>

⁶⁶ Kauno apygardos teismo 2017 sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Ne. 1A-9-594/2017

⁶⁷ Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-335-209-2016, Panevėžio apygardos teismo 2016 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-276-337/2016.

⁶⁸ Nacionalinė teismų administracija, <http://www.teismai.lt/en/courts/statistics/654>

⁶⁹ Kaltinamasis viešai – į interneto tinklapį www.15min.lt, po publikuoto straipsniu „Dėl gėjų teisių pažeidimo – mitingas prie Rusijos ambasados“ parašė komentarą „Duot j kailį tokies įdraskytašikniam“.

šią žmonių grupę. Šis teismo aiškinimas neatitinka tiek EŽTT praktikos⁷⁰, tiek ir BK 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytos nusikalstamos veikos sudėties.⁷¹ Kauno apygardos teismas, atmesdamas nuteistojo apeliacinį skundą, vadovavosi EŽTT praktika, kurioje numatyta, jog „neapykantos kurstymas nebūtinai reikalauja raginimo daryti tam tikrą smurtinę ar kitokią nusikalstamą veiką – kėsintis į asmenis, padaryto įžeidžiant, išjuokiant ar šmeižiant tam tikras gyventojų dalis ir grupes pakanka, kad valstybės institucijos suteiktų kovai su rasistiniais pasisakymais prioritetą neatsakingos saviraiškos laisvės, kuri pažeidžia gyventojų dalių ar grupių orumą, net saugumą, požūriui“.⁷² Nepaisant to, realaus sukurstymo reikalavimas kitose bylose tampa vienu pagrindinių kriterijų, dėl kurio asmenys yra išteisinami.

Reikšminga ir tai, jog bylose dėl neapykantos kurstymo dažniausiai yra pateikiama specialistų⁷³ išvada, įvertinanti pasisakymo ar komentaro turinį. Iš bylų analizės nėra įmanoma nustatyti, kodėl vienais atvejais teismai remiasi tokiomis išvadomis, tuo tarpu kitais atvejais nusprendžia į jas apskritai neatsižvelgti. Pavyzdžiui, byloje, kurioje buvo nagrinėjamas neapykantos kurstymo tautybės pagrindu atvejis, Vilniaus apygardos teismas nurodė, jog specialisto išvada yra „nepagrįsta“, „remiasi hipoteze“ ir teismui „nėra privaloma“.⁷⁴ Tuo tarpu nagrinėjant kitą bylą, taip pat susijusią su neapykantos kurstymu dėl tautybės, Kauno apygardos teismas išsamiai įvertino ir atsižvelgė į specialisto išvadą ir atmesdamas apeliacinį skundą nuteisė asmenį pagal BK 170 str. 2 ir 3 dalis.⁷⁵

Šiame kontekste reikšminga ir kita problema – išvadas teismams dažnai teikia specialistai-filologai, kurie pasisakymus vertina tik lingvistine prasme. Tuo tarpu tam, jog pasisakymo turinys būtų įvertintas tinkamai, būtų naudinga kreiptis į skirtingas žmogaus teisių temas išmanančius ekspertus.

Kitais atvejais teismai apskritai neįvertina neapykantos motyvo ir tokio pobūdžio incidentus kvalifikuoja kaip viešosios tvarkos pažeidimą. Pavyzdžiui, Kauno miesto apylinkės teismas nusprendė, kad du jaunuoliai, nėsčiai moteriai grasinę, kad „uždarys ją į bagažinę ir jos laukia Strazdauskaitės likimas“, o jos vyrą, indų kilmės Airijos pilietį, pravardžiavo „babajumi“ ir liepė vykti į savo šalį, padarė tik viešosios tvarkos pažeidimą. Pozityviai galima vertinti aukštesnės instancijos teismo sprendimą, kuris įvertinęs faktines aplinkybes ir teisinius argumentus nusprendė, kad minėtoje byloje „kaltinamieji viešoje vietoje tyčiodamiesi iš nukentėjusiojo dėl jo rasės, vartodami necenzūrinius žodžius bei bandydami suduoti smūgius nukentėjusiajam, turėjo tikslą pažeminti, pasityčioti iš nukentėjusiojo dėl jo rasės, todėl jų veiksmai turi būti kvalifikuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimo (BK 284 str.) ir kurstymo diskriminuoti (BK 170 str. 2 d.) nusikaltimų idealioji sutaptis.“⁷⁶ Šiuo atveju matoma, jog aukštesnės instancijos teismas atsižvelgė į neapykantos dėl nukentėjusiojo rasės motyvą.

Apibendrinus galima teigti, jog Lietuvos teismų praktikoje neegzistuoja vieninga pozicija dėl to, kas turėtų būti laikoma neapykantos kurstymu. Nepaisant to, kad BK nėra numatyta draudžiamų veiksmų „hierarchija“, tyčiojimosi, niekinimo ar diskriminacijos dėl priklausymo tam tikrai asmenų grupei atvejai rečiau yra įvertinami kaip neapykantos kurstymo veikos. Tuo tarpu kitais atvejais teismai reikalauja, jog neapykantą kurstančiais pasisakymais būtų „realiai sukurstoma“, nepaisant to, kad BK nuostatos to nenumato. Netgi tais atvejais, kai

⁷⁰ Europos Žmogaus teisių teismo 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek v. Switzerland*, pareiškimo Nr. 27510/08, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158235>

⁷¹ BK 170 straipsnio 2 dalis numato, jog nusikalstami veiksmai gali būti tiek tyčiojimas, tiek ir niekinimas.

⁷² Kauno apygardos teismo 2017 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Ne. 1A-9-594/2017

⁷³ Išvadas įprastai teikia ŽEIT, LGKT specialistai bei kiti ekspertai.

⁷⁴ Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-335-209-2016

⁷⁵ Kauno apygardos teismo 2017 sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Ne. 1A-9-594/2017

⁷⁶ Infollex, „Teismas nusprendė: Rasistinis išpuolis pripažintas neapykantos nusikaltimu“, 2017 m., <http://www.infollex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=62300>

komentaris yra grasinama smurtauti ar susidoroti, teisėsauga nėra linkusi įžvelgti pakankamo pavojaus, jog už šiuos pasisakymus būtų nubausta.⁷⁷

3.3. Nukentėjusiųjų nuo neapykantos nusikaltimų apsaugos problemos

Kalbant apie efektyvų neapykantos nusikaltimų fiksavimą ir ištyrimą, verta atsižvelgti į keleto institucinių grandžių darbo svarbą.⁷⁸ Pirmoji grandis, su kuria susiduria neapykantos nusikaltimų aukos, yra policijos pareigūnai. Kaip jau minėta anksčiau, policijos pareigūnai dažnai nėra pajėgūs tinkamai kvalifikuoti neapykantos nusikaltimų. Tai nulemia situaciją, kai neapykantos nusikaltimų aukos nesulaukia tinkamos pagalbos iš pareigūnų, priešingai nei to reikalauja Nusikaltimų aukų teisių direktyva. Direktyvoje pabrėžiama individualaus požiūrio į auką ir specialius jos poreikius svarba. Direktyva taip pat numato, kad kiekvienos nusikaltimo aukos atžvilgiu turi būti atliekamas individualus įvertinimas, siekiant nustatyti, ar ji turi specialių apsaugos poreikių baudžiamajame procese.⁷⁹ 2016 metais ŽTSI ir NVO partnerių organizuoti mokymai policijos pareigūnams bei tyrėjams parodė, jog nemaža dalis pareigūnų ne tik nėra susipažinusi su Nusikaltimų aukų teisių direktyva, bet jiems trūksta ir elementarių žinių apie pažeidžiamas asmenų grupes ir jų poreikius. Dėl šios priežasties neapykantos nusikaltimų aukoms padidėja antrinės ar pakartotinės viktimizacijos rizika bei sumažėja tikimybė, jog ateityje susidūrus su panašaus pobūdžio nusikaltimais nukentėjusieji kreipsis į teisėsaugos institucijas.

Kita reikšminga grandis – tyrėjai ir prokurorai. 2013 metais ŽTSI atlikta apklausa parodė, jog tiek prokurorai, tiek policijos pareigūnai pripažįsta, kad neapykantos nusikaltimai yra pavojingos visuomenei veikos, tačiau rimčiau yra vertinami tik smurtiniai neapykanta motyvuoti nusikaltimai.⁸⁰ Toks pareigūnų požiūris nulemia tai, jog nemaža dalis tyrimų dėl neapykantos kurstymo atvejų yra nepradėdami arba juos pradėjus – nutraukiami.

Galiausiai, ypatingai svarbų vaidmenį atlieka ir teismai. Teismų praktikos ir tyrimų nepradėjimo ar jų nutraukimo argumentacijos analizė rodo, kad kaip argumentas tokiais atvejais yra pasitelkiama baudžiamosios teisės, kaip *ultima ratio* (kraštutinės priemonės) doktrina, ir tuo pagrindu už neapykantos sklaidą atsakingi asmenys išvengia atsakomybės. Neapykantą ar diskriminaciją kurstanti kalba, skirtingų pažeidžiamų grupių niekinimas ar menkinimas, ypatingai besireiškiantys internetiniuose komentaruose, yra teismų vertinami daug atlaidžiau, vengiant taikyti baudžiamąją atsakomybę. Negana to, tiriant neapykantos nusikaltimus Lietuvos teisėsaugos institucijos reikalauja tiesioginės konkretizuotos tyčios kurstyti asmenis, skatinti neapykantą ar diskriminaciją. Visa tai lemia, jog palaipsniui yra formuojama nebaudžiamumo kultūra, kada nepaisant BK nuostatų ir tarptautinių standartų, už neapykantos nusikaltimus nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė ir nusikaltę asmenys lieka nubausti.

ES Pagrindinių teisių agentūra nurodo, jog siekiant įveikti plintantį išankstinį nusistatymą prieš tam tikras grupes ir kompensuoti tokio požiūrio sukiamą žalą aukoms, kitiems tos pačios grupės nariams ir visai visuomenei, sprendimus priimančios ES valstybių narių politikai privalo pademonstruoti stipresnę politinę

⁷⁷ Pavyzdžiui, Generalinė prokuratūra nusprendė ne pradėti tyrimo dėl neapykantą kurstančių komentarų socialiniame tinkle Facebook, kur dviejų besibučiuojančių vaikinių nuotrauka sulaukė kelių šimtų neapykantą kurstančių komentarų, tokių kaip „žudyti“, „į dujų kameras abu“ ir pan. Apskundus šį sprendimą teismui, jis palaikė prokuratūros poziciją. Šiuo metu byla pasiekė EŽTT, <https://www.liberties.eu/lt/news/lithuania-lgbt-expression-privacy-discrimination-echr>

⁷⁸ Teisėsaugos pareigūnai yra pirmieji asmenys, kurie reaguoja į nepakantumo nusikaltimus. Lietuvoje ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras. Jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnai atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą, egzistuoja galimybė tokį nutarimą apskųsti kreipiantis į teismą.

⁷⁹ Siekiant įgyvendinti šią direktyvos nuostatą Lietuvoje buvo pakeistas Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas ir Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintos rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo kartu su poreikių vertinimo pažyma ir „specialių priemonių atmintine“, kurią teisėsaugos pareigūnai privalo užpildyti.

⁸⁰ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Protection of Hate Crime Victims' Rights: the case of Lithuania“, 2013 m., <https://hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Hate%20Crimes%20Victims%20Rights%20Study%20EN%202013.pdf>

valią.⁸¹ Žmogaus teisių srityje dirbančios NVO 2017 balandį LR Vidaus reikalų ministerijai pateikė raštą⁸², kuriuo siekė atkreipti ministerijos dėmesį į keletą, su efektyviu valstybės institucijų atsaku į nepageidaujamą neapykantos nusikaltimų reiškinį Lietuvos Respublikoje, susijusių aspektų. NVO pažymėjo, jog šiuo metu egzistuoja tam tikras institucinis abejingumas ir institucijų atsakomybės bei atskaitomybės problema.⁸³

Nėra aiškios lyderystės, teisėsaugos institucijų vadovybė nesiunčia aiškios žinutės apie neapykantos nusikaltimų žalą, o veikiau priešingai – tendencingas skundų apie neapykantos nusikaltimus skaičiaus mažėjimas yra vertinama kaip palanki aplinkybė formuojant poziciją, jog neapykantos nusikaltimai Lietuvoje nėra reikšmingo masto problema

4 SKYRIUS: NEAPYKANTOS KALBA: ATSAKOMYBĖ IR PREVENCIJA

4.1. Neapykantos kurstymo dekriminalizavimo tendencijos ir probleminiai aspektai

Reaguojant į įsitvirtinančią *ultima ratio* doktriną ir bendrą nebaudžiamumo kultūrą neapykantos kurstymo atvejais (ypatingai kalbant apie neapykantos kalbą internete), pastaruoju metu pasigirsta siūlymų sušvelninti atsakomybę, taikomą už neapykantos kurstymą, perkeltiant šiuo metu BK 170 str. numatytas veikas ar tam tikrus draudžiamus veiksmus iš šio kodekso reguliavimo srities, į Administracinių nusižengimų kodeksą.⁸⁴ Kol kas Lietuvoje šie pasiūlymai nuskamba tik uždarų diskusijų metu ir yra aptariami idėjų, o ne konkrečių teisėkūros projektų, lygmenyje.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, kaip nusikalstami ir, atitinkamai, baudžiamojo įstatymo draudžiami veiksmai yra įtvirtinti „neapykantos, prievartos bei diskriminacijos“ kurstymas, tuo tarpu kiti BK numatyti veiksmai, pvz. „tyčiojimas“ ar „niekinimas“, pamatiniame šalies teisės akte nėra minimi. Jų kriminalizavimas yra ne tik valstybės tarptautinių įsipareigojimų vykdymo, bet ir vertybinio požiūrio į saviraiškos laisvę ir jos ribas, klausimas, kuris dažniausiai nėra išsamiau paliečiamas.

Tuo tarpu, grįžtant prie vykstančios diskusijos Lietuvoje, svarbu aptarti galimus neigiamus neapykantos kalbos dekriminalizavimo padarinius.

Verta pastebėti, jog tarptautiniu lygmeniu požiūris į atsakomybės už neapykantos kurstymą formas nėra vienareikšmis. Neapykantos kalbos sąvoka nėra nei įtvirtinta, nei konkrečiai apibrėžta tarptautinėje teisėje. Egzistuoja tam tikri bendrieji principai, numatyti tarptautiniuose teisės aktuose, kurie leidžia kiekvienai valstybei apibrėžti neapykantos kalbos, o tuo pačiu ir neapykantos nusikaltimų sąvokas ir numatyti atitinkamas sankcijas. Vis dėlto, Lietuva prisiėmė įsipareigojimus pagal tarptautines sutartis⁸⁵, už kurių

⁸¹ ES Pagrindinių teisių agentūra, „Hate crime in the European Union“, 2012 m., <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/hate-crime-european-union>

⁸² Kreipimasis į LR Vidaus reikalų ministeriją „Dėl efektyvaus valstybės institucijų atsako į nepageidaujamą neapykantos nusikaltimų reiškinį Lietuvos Respublikoje“, 2017 m. balandžio 10 d., Nr. LGL-20170410/1.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Klausimas išsamiau aptartas apskritojo stalo diskusijos „Veiksmingas atsakas į neapykantos nusikaltimus“, 2017 m. birželio 15 d. metu; taip pat uždaro susitikimo-diskusijos su Lietuvoje veikiančių užsienio IT bendrovių Facebook ir Google/YouTube atstovais Teisingumo ministerijoje metu. Išsamiau: <http://lt.efhr.eu/2017/05/23/efhr-susitikime-su-facebook-ir-google-atstovais/>

⁸⁵ Pavyzdžiui, JTO Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, JTO Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo.

įgyvendinimą atsakingos institucijos laikosi pozicijos, kad už neapykantos kurstymą turėtų būti numatyta griežčiausia atsakomybė. Negana to, kriminalizavusi platesnį sąrašą veikų Lietuva pademonstravo ir savo vertybinę poziciją neapykantos kalbos „toleravimo“ klausimu. Atitinkamai, šių veikų dekriminalizavimas galėtų indikuoti, jog yra nuvertinamas neapykantos kurstymo pavojingumas ir žala visuomenei.

Taip pat verta pažymėti, kad nukentėjusiųjų asmenų apsauga, įskaitant procesines garantijas, kurias sustiprino Nusikaltimų aukų teisių direktyva, yra nepalyginamai geriau užtikrinama baudžiamajame procese, o ne administracinių nusižengimų bylų nagrinėjimo procese. Tad vertinant iš nukentėjusiojo asmens perspektyvos, atsakomybės perkėlimas iš baudžiamosios į administracinę, tais atvejais, kai dėl neapykantos kurstymo nukenčia konkretus asmuo⁸⁶, pablogintų jo padėtį procese. Policijos departamento atstovai pažymi, kad neapykantos kurstymo dekriminalizavimas galimai apsunkintų ir patį tyrimo procesą – teisėsaugai būtų sudėtingiau imtis procesinių veiksmų ieškant kaltinamo asmens.

Kaip jau minėta, pareiga numatyti baudžiamąją atsakomybę už tam tikrų kategorijų neapykantos kalbą kyla ne tik iš nacionalinės, bet ir iš Europos Sąjungos teisės. Europos Komisija, analizavusi Pamatinio sprendimo perkėlimą į valstybių narių teisinį reglamentavimą nurodė, jog viešo, tiek neapykantos, tiek smurto skatinimo (kurstymo) inkriminavimas yra svarbūs Pamatinio sprendimo įgyvendinimo veiksmingumui.⁸⁷ Tad neapykantos kurstymo veikų dekriminalizavimas (ypatingai kalbant apie neapykantos kurstymą rasizmo ir ksenofobijos pagrindais) galėtų būti vertinamas ir kaip valstybės pareigos pagal ES teisę pažeidimas, kas, atitinkamai, sulauktų ir tarptautinių institucijų kritikos.

Bet kokie teisinio reguliavimo pokyčiai turėtų būti inicijuojami tik visapusiškai įvertinus šiuos padarinius ir aiškiai identifikavus neapykantos kurstymo ar atskirų veikos formų dekriminalizavimo pridėtinę vertę nukentėjusiems ir plačiai visuomenei. Šiuo atveju turėtų būti naudingas, anksčiau minėtas „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės peržiūros antrojo ciklo metu Lietuvos Respublikai pateiktų rekomendacijų, kurioms Lietuva pritarė, įgyvendinimo priemonių planas“⁸⁸, kuriame numatytas ŽEIT „esamo teisinio reglamentavimo dėl atsakomybės taikymo už neapykantos kurstančios kalbos skleidimą efektyvumą“ vertinimas.

4.2. Neapykantos kurstymas elektroninėje erdvėje

Interneto platformos, įskaitant socialinius tinklus, žiniasklaidos portalus, pokalbių forumus, atvėrė kelią ypatingai greitai informacijos sklaidai elektroninėje erdvėje. Nepaisant to, jog idėjų sklaida tarpininkų platformose sukuria daugiau galimybių naudotis saviraiškos laisve, tuo pačiu atsiveria plati niša ir neapykantą skatinančių pasisakymų sklaidai. Lietuvoje nesantaika dažniausiai yra kurstoma būtent elektroninėje erdvėje: internetinių naujienų portalų komentaruose, socialiniuose tinkluose (pvz. kuriant neapykantą kurstančias grupes socialiniame tinkle *Facebook*), įvairiuose tinklaraščiuose ir forumuose. Tokiu būdu kasmet yra

⁸⁶ Pavyzdžiui, <http://www.lgl.lt/naujienos/strasburo-teismas-nagrines-ekscentrisku-elgesiu-apkaltintu-homoseksualiu-vaikinu-is-lietuvos-skunda/>

⁸⁷ Europos Komisija, „Report from the Commission to the European Parliament and Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law“, 2014 m.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės peržiūros antrojo ciklo metu Lietuvos Respublikai pateiktų rekomendacijų, kurioms Lietuva pritarė, įgyvendinimo priemonių planas“, https://docs.google.com/document/d/1y4bdVgPClyy0n6HyDf09yDbod17iaudNzGzY2L_85M8/edit

padaroma didžioji – virš 90 proc. – dalis nesantaikos kurstymo veikų.⁸⁹ Kaip ir už neapykantos kurstymą viešojoje erdvėje, taip ir elektroninėje, Lietuvos BK yra numatyta atsakomybė pagal 170 straipsnį.

4.2.1. Neapykantos kurstymo prevencija

Nuostatų, kuriomis kriminalizuojamas neapykantos kurstymas taikymo veiksmingumas priklauso nuo efektyvaus baudžiamosios teisės sankcijų taikymo pavieniams neapykantos kurstytojams. Kitas reikšmingas aspektas – efektyvus neapykantą skatinančių pasisakymų šalinimas ir tolimesnės neapykantos sklaidos užkardymas. Tam yra labai svarbu užtikrinti, kad interneto tarpininkai ir socialinės žiniasklaidos atstovai, gavę tinkamą pranešimą, į neapykantos kurstymą reaguotų operatyviai ir per pagrįstą laiką.⁹⁰ Europos Komisijos ir keturių didžiųjų socialinės žiniasklaidos platformų (*Facebook, Twitter, YouTube ir Microsoft*) prieš metus sudarytas „Kovos su neapykantos kurstymu internete elgesio kodeksas“ atkreipė dėmesį į nesantaikos interneto platformose mastą ir nustatė įsipareigojimus didžiosioms IT bendrovėms, vadovaujantis kuriais jos turės:

- Nustatyti aiškia ir veiksminga pranešimų apie neapykantos kurstymą jų portaluose nagrinėjimo tvarką;
- gavusios tinkamą pranešimą, kad reikia pašalinti tam tikrą turinį, IT bendrovės privalės jį įvertinti⁹¹ per 24 val. ir prireikus pašalinti ar panaikinti prieigą prie jo.

Europos Komisija praneša, jog per pastaruosius metus šios bendrovės sustiprino savo pranešimo sistemas ir sudarė geresnes galimybes teikti pranešimus apie neapykantos kurstymą. Jos atitinkamai parengė savo darbuotojus ir pradėjo aktyviau bendradarbiauti su pilietine visuomene. Įgyvendindamos elgesio kodeksą IT bendrovės visoje Europoje sustiprino ir išplėtė savo patikimų pranešėjų⁹² tinklą (angl. *trusted flagger*).⁹³ Vadovaujantis šiuo susitarimu, Lietuvoje patikimu pranešėju buvo paskirta Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba (todėl pastebėjus neapykantos raiškos atvejus šių IT bendrovių priemonėse, reikėtų informuoti ŽEIT.⁹⁴). Tokiu būdu, šios IT bendrovės gavusios pranešimus iš savo patikimų kontaktų, juos galės peržiūrėti ir pašalinti efektyviau.

Iniciatyvos rėmuose buvo atliekama ir pilotinė internetinės erdvės stebėseną. Lietuvoje šią stebėseną įgyvendino LGL bei ŽEIT. Remiantis LGL duomenimis, per 7 savaites vykusią stebėseną, LGL socialinių tinklų bendrovėms (*Facebook, Youtube ir Google*) pranešė apie 109 neapykantos kurstymo atvejus⁹⁵, kurių didžioji dalis buvo efektyviai pašalinta.

Diskusijos apie neapykantos kurstymą internete ir ypatingai socialiniuose tinkluose, aktualumas buvo akcentuotas ir Lietuvoje. 2017 m. vasarą vykusio uždaro susitikimo-diskusijos su Lietuvoje veikiančių užsienio IT bendrovių *Facebook* ir *Google/YouTube* atstovais metu, Lietuvos institucijų bei NVO atstovai aptarė bendras pastangas, kuriomis siekiama užtikrinti, kad interneto platformose nebūtų galimybių plačiai skleisti neteisėtą neapykantos kurstymą. Šiame susitikime akcentuota, jog vien baudžiamosiomis priemonėmis neapykantos

⁸⁹ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Neapykantos kurstymas Lietuvoje: dažniausiai užduodami klausimai“, 2013 m., 7 p., <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/08/Neapykantos-kurstymas-Lietuvoje-DUK.pdf>

⁹⁰ Europos Komisija, „Kovos su neteisėtu neapykantos kurstymu internete elgesio kodeksas“, http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/hate_speech_code_of_conduct_en.pdf

⁹¹ Vertinti neapykantą kurstantį turinį IT įmonės turi vadovaujantis savo taisyklėmis ir gairėmis, prireikus nacionaliniais teisės aktais, kuriais buvo perkeltas Pamatinis sprendimas 2008/913/TVR.

⁹² Kiekviena ES šalis narė įsipareigojo paskirti kontaktinį asmenį veiksmingam ir spartesniam minėtų IT bendrovių ir ES valstybių narių institucijų bendradarbiavimui.

⁹³ Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje, „Iniciatyvos „Kova su neapykantos kurstymu internete“ vertinimo rezultatai“, 2017 m. birželio 1 d., https://ec.europa.eu/lithuania/Countering%20online%20hate%20speech_Lt

⁹⁴ Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba, „Pranešk apie nesantaiką“ <http://www.zeit.lt/lt/pranesk-apie-nesantaika/281>

⁹⁵ Věra Jourová, „Code of Conduct on countering illegal hate speech online: One year after“, 2017 m.

kalbos problemos išspręsti neįmanoma – reikalinga šviesti visuomenę, jog asmenys elektroninėje erdvėje elgtųsi atsakingiau, neperžengdami saviraiškos laisvės suteikiamų ribų. Tuo pačiu svarbu ir įgalinti visuomenę reaguoti į neapykantos kurstymą internete bei pranešti apie pastebėtus nesantaikos skatinimo atvejus. Vis dėlto, daugiau apie tarpininkų vaidmenį ir atsakomybę prevencijos veiksmuose nebuvo diskutuota.

4.2.2. Tarpininkų atsakomybė už neapykantos kurstymą

Tuo tarpu Vokietijos parlamentas šių metų birželio pabaigoje priėmė naują įstatymą, skirtą kovai su neapykantos kurstymu socialiniuose tinkluose. Remiantis naujuoju reguliavimu, socialinių tinklų bendrovės turės per 24 val. pašalinti neapykantą kurstančius pranešimus⁹⁶, apie kuriuos praneši kiti socialinių tinklų vartotojai. Neįgyvendinus šios nuostatos grės baudos, siekiančios 20 mln. eurų. Vokietija yra pirmoji šalis Europoje, įvedusi aiškias teises sankcijas socialiniams tinklams, reguliuojančias neapykantos kurstymą internete.

Lietuvoje ši Vokietijos parlamento iniciatyva nebuvo plačiai aptariama, tačiau prieš keletą metų žiniasklaidos bendruomenė negatyviai sureagavo į EŽTT sprendimą *Delfi AS prieš Estiją*⁹⁷, kuriuo buvo nustatytos griežtesnės atsakomybės ribos už neapykantos kurstymą tarpininkams, konkrečiai – ir naujienų portalams. Tikėtina, kad Vokietijoje įtvirtintai iniciatyvai analogiškas reguliavimas Lietuvoje irgi būtų sutiktas priešiška. Priėmus *Delfi AS prieš Estiją* sprendimą Lietuvoje buvo kalbama, kad EŽTT išaiškinimas neigiamai paveiks žinių portalų pajamas. Taip pat pasigirdo ir klaidinančių nuomonių, teigiančių, jog visi interneto portalai galės būti traukiami atsakomybėn dėl komentatorių pasisakymų.⁹⁸ Tiesa, nebuvo atlikta išsamesnių vertinimų kaip sprendimo įgyvendinimas realiai paveikė žiniasklaidos portalų pajamas, tačiau tyrime aptariamu laikotarpiu Lietuvos teismai nebuvo svarstę bylų dėl atsakomybės už neapykantą kurstančius pasisakymus taikymo žiniasklaidos portalams.

Kaip ir *Delfi prieš Estiją*, taip ir Vokietijoje priimto įstatymo atveju, visuomenėje ir tarp saviraiškos laisvę ginančių organizacijų kyla nemažai abejonių dėl naujojo reguliavimo galimai neproporcingo žodžio laisvės ribojimo. Nepaisant to, jog saviraiškos laisvė nėra absoliuti ir tam tikrais atvejais ji gali būti ribojama, išlieka nemaža rizika, jog įmonės, siekdamos išvengti baudių, šalins daugiau turinio, galimai nepatenkančio į neapykantos kurstymo kategoriją⁹⁹ ir tokiu būdu netinkamai apribos žodžio laisvę. Atsižvelgiant į dabartinę padėtį, įmonės tam tikra prasme tampa „tarptautiniais teisėjais ir vertintojais“, kurie sprendžia dėl priimtino turinio internete ribų.¹⁰⁰

ES lygmeniu, teisinis neapykantos kalbos reguliavimas internete apima jau minėtą Pamatinį sprendimą, kuris įpareigoja valstybes nares kriminalizuoti sunkiausias neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų formas,

⁹⁶ Remiantis Vokietijos teise. Carla Bleiker, Kate Brady, “Bundestag passes law to fine social media companies for not deleting hate speech”, Deutsche Welle, 2017 m., <http://www.dw.com/en/bundestag-passes-law-to-fine-social-media-companies-for-not-deleting-hate-speech/a-39486694>

⁹⁷ EŽTT 2015 birželio 17 d. sprendimas byloje *Delfi AS prieš Estiją*, pareiškimo Nr. 64569/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>

⁹⁸ Raminta Šulskutė, „Septyni faktai apie Europos žmogaus teisių teismo sprendimą *Delfi v. Estija* byloje ir komentarus internete (skaitmeninės teisės)“, manoteises.lt, 2015 m. spalio 1 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/septyni-faktai-apie-europos-zmogaus-teisiu-teismo-sprendima-delfi-v-estija-byloje-ir-komentarus-internete/>

⁹⁹ Carla Bleiker, Kate Brady, “Bundestag passes law to fine social media companies for not deleting hate speech”, Deutsche Welle, 2017, <http://www.dw.com/en/bundestag-passes-law-to-fine-social-media-companies-for-not-deleting-hate-speech/a-39486694>

¹⁰⁰ Jane Sasseen, *Center for International Media Assistance*, „A Clash of Cultures: Hate Speech, Taboos, Blasphemy, and the Role of NewsMedia.“, 2013 m., <http://www.cima.ned.org/resource/a-clash-of-cultures-hate-speech-taboos-blasphemy-and-the-role-of-news-media/>

taip pat ES Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų¹⁰¹ bei Elektroninės komercijos¹⁰² direktyvas, kurios detaliau aptaria interneto platformų bei žiniasklaidos priemonių atsakomybę bei keletas kitų dokumentų.¹⁰³ Europos Komisija taip pat svarsto naujas iniciatyvas, skirtas pažaboti neteisėtą turinį, įskaitant neapykantos kurstymą, elektroninėje erdvėje (įskaitant atsakomybės interneto platformoms galimą sugriežtinimą).¹⁰⁴

Verta pastebėti, jog pastarosios direktyvos bei iniciatyvos taip pat susilaukia saviraiškos laisvę ginančių organizacijų kritikos¹⁰⁵ dėl keliamos grėsmės per griežtam žodžio laisvės ribojimui. Taigi bendra diskusija apie neapykantos kalbą, žodžio laisvės ribas bei Interneto laisvę pastaruoju metu susilaukia vis daug dėmesio tarptautiniu mastu.

4.2.3. Neapykantą kurstančio turinio šalinimas ir priežiūros institucijų vaidmuo

Kovojant su neapykantos kalba internetinėje erdvėje didelę įtaką daro technologinės priemonės, padedančios fiksuoti neapykantą kurstančius pasisakymus ir efektyviai juos pašalinti. Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnybos (ŽEIT)¹⁰⁶ atstovai atkreipia dėmesį, jog šiuo metu yra nespėjama išspręsti esamų problemų ir sureaguoti į visus neapykantos komentarus elektroninėje erdvėje būtent dėl išteklių (tiek žmogiškųjų, tiek technologinių) trūkumo. Savo 2016 metų veiklos ataskaitoje tarnyba nurodo, jog „šiuo metu viešąją informaciją ŽEIT stebi du darbuotojai“, o stebint viešą erdvę yra naudojama pagal raktinius žodžius veikianti monitoringo sistema, „tačiau, atsižvelgiant į nūdienos geopolitinę padėtį ir informacines grėsmes bei stebėsenos objektų gausą, šių išteklių neužtenka. Efektyviai viešosios informacijos stebėsenai reikia naujų techninių galimybių ir spartesnio pažeidimų fiksavimo.“¹⁰⁷

ŽEIT bendradarbiaudama su Lietuvos universitetais ir valstybinėmis institucijomis siekia sukurti ir savo veikloje pritaikyti daug efektyvesnę, platesnę stebėsenos lauką aprėpiančią ir į tikslesnį rezultatą nukreiptą monitoringo sistemą, kuri leistų „sutelkti dėmesį į aktualiausias šiandienos viešosios erdvės problemas ir numatyti rytojaus informacinius iššūkius.“¹⁰⁸ Vis dėlto pastebėtina tai, jog aukščiau minėtuose programiniuose dokumentuose nėra numatyta papildomų asignavimų ŽEIT vykdomai neapykantos kurstymo prevencijos veiklai ar minėtų monitoringo sistemų kūrimui, kurių vystymas ir diegimas šiuo metu nėra įgyvendinamas būtent dėl lėšų ir paramos iš kitų valstybės institucijų trūkumo.

Europos Komisija nurodo, kad neapykantos kalba elektroninėje erdvėje reikalauja ypatingo dėmesio ir sukuria išskirtinius reikalavimus valstybių teisėsaugos ir teisminėms institucijoms (tokius kaip išskirtinės ekspertizės,

¹⁰¹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/13/ES dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva), 2010 m. kovo 10 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1437987687163&uri=CELEX:32010L0013>

¹⁰² Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2000/31/EB dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektroninės komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektroninės komercijos Direktyva), 2000 m. birželio 8 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32000L0031>

¹⁰³ Pavyzdžiui, ES nusikaltimų aukų direktyva, Rasinės lygybės direktyva ir kiti susiję dokumentai.

¹⁰⁴ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominiam ir socialiniam komitetui ir Regionų komitetui, „Tackling Illegal Content Online. Towards an enhanced responsibility of online platforms“, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EN/COM-2017-555-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>

¹⁰⁵ Pavyzdžiui, European Digital Rights (EDRI), <https://edri.org/edriqramnumber8-22edri-e-commerce-directive-consultation/>, <https://edri.org/edriqramnumber8-24recommandations-notice-takedown-ec/>, The Civil Liberties Union for Europe (Liberties) <https://www.liberties.eu/en/news/audiovisual-media-services-directive-avms-liberties-policy-paper/12946>.

¹⁰⁶ ŽEIT nuostatose nurodyta Tarnybos misija – užtikrinti, kad visuomenės informavimo srityje būtų gerbiamos žmogaus teisės ir laisvės, ugdyti visuomenės pilietiškumą, kritišką požiūrį į visuomenės informavimo procesus, kelti visuomenės teisinį sąmoningumą, žmogaus teisių suvokimą, puoselėti darnius viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų santykius su visuomene, skatinti viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų atsakomybę. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.432860>

¹⁰⁷ Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba, „2016 metų veiklos ataskaita“, http://www.lrs.lt/apps3/1/5643_2017_03_31%20ZEIT%202016%20metu%20veiklos%20ataskaita.pdf

¹⁰⁸ *Ibid.*

papildomų išteklių ir tarpvalstybinio bendradarbiavimo poreikiai) dėl savo ypatingo pobūdžio, „įskaitant sunkumus nustatant neteisėto internetinio turinio autorius ir tokio turinio pašalinimą“.¹⁰⁹

5 SKYRIUS: TEISINĖ PAGALBA IR PRANEŠIMO ĮRANKIAI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ AUKOMS

5.1. Teisinė pagalba nukentėjusiems asmenims

Atlikti tyrimai rodo¹¹⁰, jog advokatą baudžiamajame procese turėję nukentėjusieji asmenys galėjo žymiai efektyviau dalyvauti ikiteisminio tyrimo veiksmuose ir teisminiame nagrinėjime, patyrė mažiau streso ir tai sumažino antrinės bei pakartotinės viktimizacijos tikimybę. Tad teisinė pagalba yra vienas iš nukentėjusiųjų, įskaitant nukentėjusiųjų nuo neapykantos nusikaltimų, procesinių teisių ir psichologinio gerbūvio užtikrinimo įrankių. Visgi, šios pagalbos prieinamumas nukentėjusiems asmenims Lietuvoje yra ribotas.

Lietuvoje bendra asmenų teisė gauti pirminę ir antrinę teisinę pagalbą yra įtvirtinta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme, kuris nustato tokios pagalbos gavimo sąlygas ir tvarką.¹¹¹

Teisę gauti pirminę teisinę pagalbą – nemokamą valandos trukmės teisinę konsultaciją – turi visi Lietuvos Respublikos ir ES valstybių narių piliečiai, taip pat ir kiti Lietuvoje ir ES teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys. Teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, kurią sudaro teisinių dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas teisme, turi daug siauresnis ratas asmenų. Ji yra teikiama tik tada, kai asmens turtas ir metinės pajamos neviršija Vyriausybės nustatytų lygių.¹¹² Tam tikrais atvejais, antrinė teisinė pagalba yra teikiama neatsižvelgiant į asmens turtą ir pajamas, pavyzdžiui, kai BPK numato būtiną įtariamojo gynėjo dalyvavimą byloje, arba kai įtariamasis negali dėl objektyvių priežasčių disponuoti savo turtu ar lėšomis arba yra išlaikomas stacionariose globos įstaigose ir pan.¹¹³

Šiuo metu įtariamųjų galimybės gauti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose yra žymiai platesnės, negu nukentėjusiųjų asmenų, atsižvelgiant į BPK įtvirtintą būtino gynėjo dalyvavimo pagrindų sąrašą.¹¹⁴ Nukentėjusiųjų asmenų atveju advokato dalyvavimas nėra būtinas, tad antrinė teisinė pagalba yra teikiama tik įvertinus nukentėjusiojo asmens turtą ir pajamas. Toks įvertinimas užtrunka, o jį atlikus daugeliu atveju yra nustatoma, kad nukentėjusiųjų pajamos ir turtas viršija minimalius Vyriausybės nustatytus kriterijus ir dėl to

¹⁰⁹ Europos Komisija, „Report from the Commission to the European Parliament and Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law“, 2014 m.

¹¹⁰ Žmogaus teisių stebėjimo instituto, Lygių galimybių plėtros centro ir Teisės instituto 2014 m. atliktas tyrimas „Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas“, 2014 m., https://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf

¹¹¹ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000 m. kovo 28 d. Nr. VIII-1591, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAA93A47BAA1/XXSOCtEdel>

¹¹² Valstybės garantuojama teisinė pagalba, <http://www.teisinepagalba.lt/antrine/tm/skaiciuokle/>

¹¹³ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000 m. kovo 28 d. Nr. VIII-1591, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAA93A47BAA1/XXSOCtEdel>

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785, 51 straipsnis, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/eOTCCBWJCJ>

advokato paslaugomis jie turi pasirūpinti patys.¹¹⁵ Teisinės pagalbos ir teisinio atstovavimo proceso metu trūkumas yra itin aktuali problema ir lemia nepakankamą nukentėjusiojo asmens interesų užtikrinimą.

ES Nusikaltimų aukų teisių direktyva nurodo, jog nukentėjusiais pripažinti asmenys turi teisę turėti galimybę gauti teisinę pagalbą, jos gavimo sąlygas ir tvarką nustatant nacionalinėje teisėje.¹¹⁶ Reaguodamas į šią situaciją, Žmogaus teisių stebėjimo institutas yra pateikęs siūlymą Seimo Žmogaus teisių komitetui, kuriame:

Siūloma Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme įtvirtinti galimybę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į turtą ir pajamas, asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų. De minimis tokia pagalba turėtų būti teikiama Nukentėjusiųjų teisių direktyvoje pažeidžiamų nukentėjusiųjų kategorijai priskiriamiems nukentėjusiesiems. Į šią, pažeidžiamų aukų kategoriją, patenka ir nuo neapykantos nusikaltimų nukentėję asmenys. Galimybė ikiteisminio tyrimo bei teismo nagrinėjimo metu turėti teisinį atstovą galėtų ženkliai prisidėti prie tinkamesnio neapykantos nusikaltimų aukų atstovavimo.

Pasiūlymas yra pasiekęs Teisingumo ministeriją, kuri nurodė, jog šiuo metu yra ruošiami teisės aktų pakeitimai, kuriais antrinė teisinė pagalba būtų teikiama pažeidžiamiesiems nukentėjusiesiems.¹¹⁷

5.2. Galimybė gauti teisinę pagalbą kreipiantis į NVO

Lietuvoje neveikia nei viena NVO, kuri specifiškai dirbtų tik neapykantos nusikaltimų tema ir teiktų visapusišką pagalbą nuo šios kategorijos veikų nukentėjusiesiems asmenims.

Pro bono teisinę pagalbą „kiekvienam, kas buvo susidūręs su diskriminacija, žmogaus teisių pažeidimais profesiniame ar asmeniniame gyvenime“¹¹⁸ teikia Europos Žmogaus teisių fondas. Ši, Vilniuje veikianti organizacija, aktyviai teikia skundus dėl neapykantos kurstymo atvejų bei atstovauja nukentėjusiuosius teisme.

Nemokamas teisinės konsultacijas teikia ir kai kurių universitetų teisės klinikos. Vis dėlto, teisės studentai teikia tik pirminę pagalbą, padeda užpildyti teisinės formas, bet neužtikrina atstovavimo tolimesniame baudžiamajame procese.

Taigi galimybė gauti nemokamą antrinę teisinę pagalbą, t. y. advokato atstovavimą ikiteisminiame procese ir teisminiame nagrinėjime, neapykantos nusikaltimų aukoms Lietuvoje yra labai ribota tiek geografiniu požiūriu, tiek bendrąja prasme.

5.3. Kodėl aukos nepraneša apie neapykantos nusikaltimus?

Neapykantos nusikaltimai pasižymi dideliu latentiskumu. Šią padėtį iš dalies nulemia ir tai, jog asmenys, susidūrę su neapykantos nusikaltimais, apie juos teisėsaugos institucijoms nepraneša. Nepranešimas

¹¹⁵ Antrinė teisinė pagalba nukentėjusiesiems asmenims, neatsižvelgiant į jų turtą ir pajamas, yra teikiamas tik vienos kategorijos bylose – bylose dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo.

¹¹⁶ Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, 2012 m. spalio 25 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

¹¹⁷ Teisingumo viceministro pranešimas konferencijoje „Jungtinės Karalystės ir Lietuvos patirtys kuriant teisinės pagalbos modelį prekybos žmonėmis aukoms“, 2017 m. rugsėjo 22 d.

¹¹⁸ Europos žmogaus teisių fondas, <http://lt.efhr.eu/apie-mus/>.

teisėsaugai yra daugiausiai susijęs su nukentėjusiųjų nepasitikėjimu institucijomis ir baime, jog šios nesuteiks įstatymuose numatytos apsaugos.¹¹⁹

2016 metais atlikta visuomenės nuomonės apklausa atskleidė, jog pagrindine priežastimi, kodėl žmonės nesiryžta ginti savo teisių, išlieka nepasitikėjimas institucijomis, kurios turėtų užtikrinti pažeistų teisių gynyba. Net trys ketvirtadaliai respondentų, patyrusių skirtingus žmogaus teisių pažeidimus, bet dėl jų niekur nesikreipusių, netikėjo, kad kreipimasis jiems padės. Ši neaktyvumo ginant savo teises priežastis išlieka populiariausia jau pastaruosius 10 metų.¹²⁰ Nukentėję asmenys taip pat vengia kreiptis į teisėsaugos institucijas, nes netiki, kad jų skundas ką nors pakeis. Neretai jie yra nusivylę baudžiamąja sistema. Tokį nusivylimą dažniausiai nulemia anksčiau turėtos asmeninės susidūrimo su teisėsaugos pareigūnais ar institucijomis patirtys.

Šiuo atveju reikšmingos ir tos patirtys, apie kurias aukos išgirsta iš tai pačiai bendruomenei priklausančių asmenų. Pavyzdžiui, romų bendruomenės atstovai teigia vengiantys kreiptis į teisėsaugą, kadangi iš kitų bendruomenės narių pasakojimų žino, jog pareigūnai į jų skundus tinkamai nesureaguoja. Todėl teisėsaugos institucijoms yra svarbu užmegzti ryšius ir tarpusavio pasitikėjimo santykius su skirtingų bendruomenių atstovais. Kai kurios Europos Sąjungos valstybės tuo tikslu paskiria bendruomeninius pareigūnus (angl. *liaison officers*): skirtingoms pažeidžiamoms grupėms (bendruomenėms) yra paskiriamas kontaktinis asmuo teisėsaugos institucijoje, su kuriuo šios grupės nariai galėtų lengvai susisiekti, periodiškai susitikti ir sukurti pasitikėjimo santykius.¹²¹

Kita reikšminga nesikreipimo priežastis – baimė patirti tolimesnį traumavimą iš pareigūnų pusės, abejonės dėl to, ar teisėsaugos institucijos juos priims be išankstinio nusistatymo ir (ar) priešiško.¹²² Tam tikros visuomenės grupės nesijaučia užtikrintai ir dėl to, jog bijo atskleisti savo tapatybę (tai ypatingai aktualu kalbant apie LGBT* bendruomenės narius) ir bijo dėl galimos diskriminacijos iš pačių teisėsaugos pareigūnų.

Svarbu ir tai, jog šiuo metu Lietuvoje nėra nei vienos paramos aukoms tarnybos, kuri veiktų „vieno langelio“ principu ir teiktų kompleksinę pagalbą (emocinę, psichologinę, teisinę) visų nusikaltimų aukoms. Ši situacija, kai nukentėjusieji pranešę apie neapykantos nusikaltimus patys lieka be galimybės gauti specializuotą pagalbą, demotyvuoja nukentėjusiuosius kreiptis į teisėsaugą. Taip pat tai kelia ir tam tikrą dilemą nevyriausybinių organizacijų atstovams, kurie yra raginami nukentėjusiuosius skatinti pranešti apie neapykantos nusikaltimus, žinodami, jog po pranešimo šie liks be specializuotos pagalbos.

Nepranešant apie daugelį neapykantos nusikaltimų, kaltininkai už juos lieka nenubausti, o apie neapykantos nusikaltimų atvejus viešai nesužinoma. Negana to, jog nepranešti nusikaltimai atsiduria už oficialios statistikos ribų, nusikaltimus patyrusios aukos lieka be tinkamos savo teisių apsaugos ir kitos svarbios pagalbos (emocinė parama, psichologinė pagalba ir pan.). FRA praneša, jog tokia padėtis nulemia tai, kad ES valstybės narės nevykdo savo įsipareigojimų nusikaltimų aukoms.¹²³

¹¹⁹ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>

¹²⁰ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje“, https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf.

¹²¹ Walters, M.A. & Brown, R. with Wiedlitzka, S., „Preventing Hate Crime: Emerging Practices and Recommendations for the Improved Management of Criminal Justice Interventions – Final Report“, Sussex Crime Research Centre and the International Network for Hate Studies, 2016, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=preventing-hate-crime-final-report.pdf&site=539>

¹²² Kreipimasis į LR Vidaus reikalų ministeriją „Dėl efektyvaus valstybės institucijų atsako į nepageidaujamą neapykantos nusikaltimų reiškinį Lietuvoje“, 2017 m. balandžio 10 d., Nr. LGL-20170410/1.

¹²³ Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, „Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis“, 2014, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-victims-crime-eu-support_summary_lt.pdf.

5.4. Pranešimo apie neapykantos nusikaltimus įrankiai

Lietuvoje egzistuoja keletas būdų pranešti apie neapykantos nusikaltimus. Valstybės institucijos¹²⁴ kartu su NVO¹²⁵ pateikia keletą skirtingų įrankių tam atlikti. Kai kurie jų labiau išvystyti (pvz., atskiri internetiniai puslapiai ar įskiepai), tuo tarpu kiti labiau konvenciniai (pranešimas elektroninio laiško pavidalu). Taigi pranešti apie neapykantos nusikaltimus galima:

- pateikiant rašytinį pranešimą vietos policijos komisariatui arba įvykio vietos prokuratūros įstaigai;
- pateikiant elektroninį pranešimą Policijos elektroninių paslaugų sistemoje¹²⁶ ar per nevyriausybinių organizacijų parengtus elektroninius pranešimų sugeneravimo įskiepius.¹²⁷

Vertinant šiuo metu egzistuojančius pranešimo apie neapykantos incidentus įrankius, verta pastebėti, jog jie yra labiau konvenciniai ir aktyviai neskatinantys (tiesiogiai ar netiesiogiai) nukentėjusiųjų bei liudytojų pranešti apie neapykantos incidentų atvejus.¹²⁸ Nėgana to, pranešę asmenys nėra įtraukiami tolimesniam „pokalbiui“: egzistuojančiuose pranešimo mechanizmuose nėra „atgalinio ryšio“ ar papildomos informacijos apie galimybes gauti emocinę, psichologinę ar teisinę pagalbą, mechanizmų.

Organizacijos „Witness Confident“ atlikti tyrimai¹²⁹ rodo, jog naujųjų technologijų, tokių kaip elektroninių aplikacijų ir programėlių panaudojimas, padeda teisėsaugai sumažinti nusikalstamumą, įtraukti visuomenę bei teikti tinkamą paramą nukentėjusiems nuo nusikaltimų.¹³⁰ Tyrimai atskleidė ir itin pozityvų vartotojų, kurie pasinaudojo elektroninėmis pranešimo programėlėmis (angl. *online apps*), atsaką. Net 94% respondentų teigė, jog jų patirtis elektroniniu būdu pranešant teisėsaugai buvo teigiama, o 96% teigiamai vertino galimybę nusiųsti įrodymus apie nusikalstamą veiką naudojantis savo išmaniuoju telefonu. Reikšminga tai, jog daugiau nei trečdalis vartotojų teigė, kad be elektroninės programėlės jie apskritai nebūtų pranešę apie nusikalstamą veiką.¹³¹

Rekomenduotina daugiau dėmesio ir investicijų skirti lengvai pasiekiamų ir vartotojams patrauklių bei „draugiškų“ technologinių naujovių, tokių kaip elektroninės programėlės, kūrimui. Nors šios technologinės naujovės ir reikalauja nemažai investicijų, tačiau ilguoju laikotarpiu jų panaudojimas atneštų realią naudą visuomenei. Tyrimai rodo, jog patogi prieiga prie pranešimo mechanizmų turėtų gerokai padidinti pranešimų apie neapykantos nusikaltimus pateikimo tikimybę tarp tų, „kurie nenori tiesiogiai bendrauti su teisėsauga ar tarp manančių, jog formalus pranešimas policijai atima per daug laiko“.¹³²

¹²⁴ Pavyzdžiui, Policijos elektroninių paslaugų sistema (<https://www.epolicija.lt/web/guest/report-anonymous>), Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnyba (<https://pranesk.draugiskasinternetas.lt/pranesk/1>), Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba (<http://www.zeit.lt/lt/pranesk-apie-nesantaika/281>)

¹²⁵ Lietuvos Žmogaus teisių centras (<http://manoteises.lt/reikia-pagalbos/pranesk-apie-neapykantos-kurstyma/>), Visuomeninė Lietuvos gėjų ir lesbiečių svetainė (<https://www.gayline.lt/paddprok.php>), UNI-FORM (<https://uni-form.eu/welcome?country=LT&locale=lt>)

¹²⁶ Policijos elektroninių paslaugų sistema, <https://www.epolicija.lt/web/guest/report-anonymous>

¹²⁷ Žmogaus teisių portalas www.manoteises.lt, <http://manoteises.lt/reikia-pagalbos/pranesk-apie-neapykantos-kurstyma/>

¹²⁸ Reikšminga įgalinti ne tik pačius nukentėjusiuosius, bet ir liudytojus, stebėtojus (angl. *bystanders*) reaguoti ir pranešti apie neapykantos nusikaltimus su jais susidūrus.

¹²⁹ Witness Confident, „How New Technology is Enhancing the Service the Police Provide the Public“, https://www.witnessconfident.org/images/How_New_Technology_is_Enhancing_the_Service_the_Police_Provide_the_Public.pdf

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *Ibid.*, 5 p.

¹³² Walters, M.A. & Brown, R. with Wiedlitzka, S., „Preventing Hate Crime: Emerging Practices and Recommendations for the Improved Management of Criminal Justice Interventions – Final Report“, Sussex Crime Research Centre and the International Network for Hate Studies, 2016, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=preventing-hate-crime-final-report.pdf&site=539>

6 SKYRIUS: IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

6.1. Tyrimo išvados

Išvados:

1. Dabartinis neapykantos nusikaltimų teisinis reguliavimas Lietuvoje iš esmės atitinka Europos Sąjungos bei tarptautinių žmogaus teises ginančių organizacijų keliamus reikalavimus. Tačiau, nepaisant tarptautinių organizacijų rekomendacijų, Lietuvoje šiuo metu *expressis verbis* nėra kriminalizuoti neapykantos nusikaltimai prieš asmenis ir asmenų grupes dėl jų pilietybės, odos spalvos ir lytinės tapatybės.
2. Lietuvoje nėra nei vieno konkretaus valstybės lygmens programinio dokumento, kuris būtų specifiškai skirtas kovai su neapykantos nusikaltimais. Tuo tarpu tie programiniai dokumentai, kuriuose yra kalbama apie neapykantos nusikaltimų prevenciją, stinga keletu esminių aspektų: jie nėra aiškiai nukreipti į rezultato siekimą, planuose trūksta aiškumo ir nėra nurodyta, kokiais indikatoriais remiantis bus vertinamas veiklomis pasiektų rezultatų veiksmingumas bei kaip bus įgyvendinama veiklų veiksmingumo stebėseną.
3. Neapykantos kurstymas elektroninėje erdvėje yra viena pagrindinių neapykantos nusikaltimų formų Lietuvoje. Neapykanta daugiausiai kurstoma socialiniuose tinkluose ar naujienų portalų komentarų skiltyse.
4. Neapykantos nusikaltimai Lietuvoje pasižymi dideliu latentišku – oficiali institucijų pateikiama statistika neatitinka realaus nusikaltimų paplitimo masto. Tai iš dalies lemia duomenų rinkimo sistemų techniniai trūkumai ir nepakankamas valstybės institucijų dėmesys neapykantos nusikaltimų problemai, mažėjančią užregistruotų neapykantos nusikaltimų veikų statistiką vertinant kaip pozityvų pokytį, o ne šios grupės nusikaltimų latentišku problemą.
5. Tyrimas patvirtino egzistuojant ir esminių sisteminių problemų, susijusių su efektyviu neapykantos nusikaltimų atvejų tyrimo organizavimu ir vykdymu. Analizė rodo, jog didelė tyrimų dalis yra nutraukiama arba sustabdoma, atvejuose neįžvelgus nusikalstamos veikos sudėties.
6. Teismų praktika neapykantos kurstymo ir nusikaltimų bylose dar tik formuojasi. Pastebėtina, kad tokiems kriterijams kaip kontekstas, kurstymo realumas ir specialisto išvada skirtingose bylose yra suteikiamas nevienodas svoris. Pasitaiko atvejų, kai teismai jų apskritai neįvertina, arba įvertina priešingai anksčiau išplėtotai praktikai.
7. Nepaisant to, jog advokato turėjimas baudžiamajame procese gali padėti užtikrinti pilnavertį nukentėjusiųjų dalyvavimą bei sumažinti antrinės viktimizacijos riziką, Lietuvoje nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusiems asmenims antrinės teisinės pagalbos (teisinio atstovavimo) pasiekiamumas yra ribotas.

8. Šiuo metu Lietuvoje nėra nei vienos paramos aukoms tarnybos, kuri veiktų „vieno langelio“ principu ir teiktų kompleksinę pagalbą (emocinę, psichologinę, teisinę) visų nusikaltimų, tarp jų ir neapykantos nusikaltimų, aukoms. Kompleksinės pagalbos trūkumas yra viena iš priežasčių kodėl nuo neapykantos nusikaltimų nukentėję asmenys nesiryžta kreiptis pagalbos.
9. Nors Lietuvoje egzistuoja galimybė apie neapykantos nusikaltimus pranešti elektroniniu būdu, vis dėlto turimi įrankiai nėra patrauklūs ir neskatina visuomenės aktyviai pranešti apie neapykantos incidentus.
10. Nepaisant tarptautinės diskusijos apie interneto tarpininkų atsakomybę kovojant su neapykantos kurstymu elektroninėje erdvėje, Lietuvoje nėra skiriama pakankamai dėmesio šiai atsakomybės formai (jos teigiamoms ir neigiamoms pusėms) aptarti.
11. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai, kuri užsiima elektroninės erdvės stebėseną ir fiksuoja neapykantos kurstymo atvejus elektroninėje erdvėje, trūksta tiek žmogiškųjų išteklių, tiek technologinių įrankių, kurie padėtų efektyvinti šios institucijos veiklą. Nepaisant to, programiniuose dokumentuose nėra numatyta papildomų asignavimų, kurie galėtų padėti užtikrinti ŽEIT veiklos efektyvumą.
12. Lietuvoje atsiranda siūlymų baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą pakeisti į administracinę, tačiau šios veikos dekriminalizavimas galėtų turėti neigiamų pasekmių: (i) indikacija, jog yra nuvertinamas šios veikos pavojingumas ir padaroma žala visuomenei; (ii) galimai pabloginta nukentėjusiojo padėtis procese; (iii) galimas valstybės pareigos pagal ES teisę pažeidimas.

6.2. Rekomendacijos

Lietuvos Respublikos Seimui:

- **Papildyti Baudžiamąjį kodeksą papildant neapykantos nusikaltimų sudėtis** ir nukentėjusiųjų grupių charakteristikas pilietybės, odos spalvos ir lytinės tapatybės pagrindais.
- **Priimti Valstybės garantuojamos teisinės apsaugos įstatymo pakeitimus**, siekiant sudaryti galimybę *de minimis* nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų asmenims gauti antrinę teisinę pagalbą neatsižvelgiant į turtą ir pajamas.

Generalinei prokuratūrai:

- **Artimiausiu metu parengti ir priimti aiškinamąjį raštą dėl pranešimų apie galimai padarytus neapykantos nusikaltimus nagrinėjimo ir šios kategorijos ikiteisminių tyrimų atlikimo, rengimą**, kuris padėtų efektyviau organizuoti ir vykdyti neapykantos nusikaltimų tyrimus. Supažindinti su šiuo dokumento prokurorus, tyrimus vykdančius pareigūnus ir užtikrinti jo taikymą praktikoje.

Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos:

- **Užmegzti ryšius su skirtingų bendruomenių atstovais** ir remiantis gerąja užsienio šalių patirtimi taikyti bendruomenių pareigūnų praktiką, pažeidžiamų visuomenės grupėms priskiriant po kontaktinį asmenį iš teisėsaugos pareigūnų. Organizuoti pažeidžiamų visuomenės grupių ir teisėsaugos pareigūnų

susitikimus, taip didinant pasitikėjimą teisėsauga ir skatinant aktyvesnį pranešimą apie neapykantos incidentus.

Vyriausybei ir atsakingoms ministerijoms:

- **Vyriausybės lygmeniu priimti programinį dokumentą, skirtą neapykantos nusikaltimų prevencijai, užkardymui ir pagalbai nuo šių veikų nukentėjusiems asmenims.** Dokumentą parengti vadovaujantis jau atliktais valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų tyrimais, numatant aiškiai pamatuojamus tikslus, kiekybinius ir kokybinius indikatorius, padalinant atsakomybę už veiklų įgyvendinimą tarp atsakingų institucijų, bei diegiant priemonių veiksmingumo stebėseną. Užtikrinti nuolatinę tokio dokumento įgyvendinimo peržiūrą ir koregavimą prireikus.
- **Inicijuoti paramos visų nusikaltimų aukoms plėtrą:**
 - **Įkurti paramos aukoms tarnybas,** kurios veiktų vieno langelio principu ir teiktų kompleksinę pagalbą (emocinę, psichologinę ir teisinę) vienoje vietoje. Į šias tarnybas aukas galėtų nukreipti teisėsaugos pareigūnai jau pirmojo kontakto su nukentėjusiais metu.
 - **Įkurti koordinacinį centrą,** kuris nukreiptų nukentėjusiuosius į atitinkamas institucijas/organizacijas, teikiančias emocinę, psichologinę, teisinę ir kitokią paramą. Pavyzdžiui, į paramos aukoms tarnybas, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą ar universitetų teisės klinikas ir pan.
- **Užtikrinti, kad statistikos rinkimo sistemose būtų patikimai renkami detalūs duomenys apie neapykantos nusikaltimų veikas, jų tyrimą tiek ikiteisminėje, tiek teisminėje stadijoje.**
- **Efektyvinti elektroninės erdvės monitoringą (stebėseną),** perkant ir diegiant stebėsenos sistemas, kurios būtų naudingos Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos veikloje bei sumažintų neapykantos elektroninėje erdvėje mastus.
- **Įgalinti nukentėjusiuosius pranešti apie neapykantos nusikaltimų atvejus,** skiriant dėmesio tam, jog pranešimo apie neapykantos nusikaltimus įrankiai būtų prieinami, patogūs ir patrauklūs. Tam reikalinga investicija į technologines naujoves (elektroninių programėlių kūrimas). Organizuoti kompleksines švietimo priemones, kuriomis nukentėjusieji būtų skatinami pranešti apie neapykantos nusikaltimus, užtikrinant, jog į jų pranešimus bus tinkamai sureaguota.
- **Diegti sąmoningumo kėlimo ir kompleksines švietimo priemones,** skirtas visuomenės, stebėtojų (angl. *bystenders*) įgalinimui. Pavyzdžiui, parengti informacines atmintines, kuriuose būtų nurodyta svarbiausia informacija apie neapykantos nusikaltimus, jų atpažinimą ir pranešimo teisėsaugai būdus, organizuoti mokymus ir kitas socialines švietimo kampanijas, skatinančias stebėtojus pranešti apie neapykantos nusikaltimus.
- **Organizuoti mokymus skirtingų grandžių teisėsaugos ir teismų sistemos pareigūnams,** užtikrinant tokių mokymų tęstinumą ir mokymuose įgytų žinių pritaikymo praktikoje stebėjimą.¹³³ Užtikrinti, jog

¹³³ Kreipimasis į LR Vidaus reikalų ministeriją „Dėl efektyvaus valstybės institucijų atsako į nepageidaujamą neapykantos nusikaltimų reiškinį Lietuvos Respublikoje“, 2017 m. balandžio 10 d., Nr. LGL-20170410/1

mokymuose dalyvautų teisėsaugos ir teismų sistemos atstovai iš skirtingų regionų.

- **Inicijuoti išsamius kriminologinių tyrimus bei visuomenės apklausas**, kurie padėtų išsiaiškinti realią neapykantos nusikaltimų padėtį Lietuvoje bei geriausias šių veikų užkardymo būdus.
- **Skatinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą tarp valstybinio ir nevyriausybinių sektorių** organizuojant į rezultatą nukreiptus susitikimus, kuriuose būtų nagrinėjami konkretūs su neapykantos nusikaltimų problema susiję klausimai, vystomos šių problemų sprendimo strategijos, konsultuojamasi dėl konkrečių neapykantos nusikaltimų atvejų nagrinėjimo.

Nacionalinei teismų administracijai

- **Parengti susisistemintą Europos žmogaus teisių teismo praktikoje išvystytą Europos žmogaus teisių konvencijos 8, 10 ir 14 straipsnių standartų taikymo neapykantos kurstymo ir neapykantos nusikaltimų bylose vadovą**, kuriame būtų apžvelgti kriterijai, į kuriuos teismai turi atsižvelgti, vertindami neapykantos motyvą ir kitus veikų požymius.
- **Sistemiškai vertinti kaip Lietuvos teismai, nagrinėdami bylas dėl neapykantos kurstymo, atsižvelgia į aukščiau paminėtus standartus** bei imtis priemonių siekiant užtikrinti teisminės praktikose šios kategorijos bylose nuoseklumą.